

Masteroppgave

Anne Sigrud Haugset

Samspeilet mellom formelle og uformelle institusjoner i bruk, vern og forvaltning av utmark

En casestudie blant hytteeiere i Verran kommune i Nord-Trøndelag

Masteroppgave i sosiologi

Trondheim, mai 2011

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Anne Sigrid Haugset

Samspeilet mellom formelle og uformelle institusjoner i bruk, vern og forvaltning av utmark

En casestudie blant hytteeiere i Verran kommune i Nord-Trøndelag

Masteroppgave i sosiologi

Trondheim, mai 2011.

Forord

Denne mastergradsoppgaven er skrevet som en del av prosjektet *The second Home Phenomenon and New Rural Conflicts. Implications for Policies for a Rural “Part-Time” Repopulation* ved Norsk senter for Bygdeforskning. Jeg vil gjerne takke Bygdeforskning for at jeg fikk delta i prosjektet, og for at de finansierte arbeidet mitt gjennom et stipend.

Veileder for arbeidet med oppgaven har vært førsteamanuensis Johan Fredrik Rye ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU. Han har vært til meget stor hjelp og inspirasjon, og jeg er svært takknemlig for alt jeg har lært av Rye. Jeg har dessuten hatt stor glede og nytte av seminarene i gruppa for studenter som skrev oppgaver om ulike bygdesosiologiske tema, også denne ledet og organisert av Rye: Takk til Nathalie Foti Bachke, Susanne Belle Granholt, Sølvi Hovda og Marit Hammerseng for gode innspill undervegs.

I tillegg til veilederen fortjener professor Erling Berge, tidligere NTNU, nå Universitetet for miljø- og biovitenskap, en stor takk for hjelpen. Berge har vist interesse for prosjektet mitt helt fra starten, vært til inspirasjon undervegs, hjulpet meg med litteraturtips, lest tekstene mine og svart på mange, mange spørsmål.

Min arbeidsgiver Trøndelag Forskning og Utvikling har gitt meg fleksibilitet i arbeidssituasjonen, slik at jeg har kunnet jobbe med mastergradsprosjektet når det har trengtes. En varm takk rettes til kollegene mine der, spesielt seniorforsker/førsteamanuensis Morten Stene som har gitt mange nyttige skrivetips undervegs.

Åtte informanter blant hytteeierne i Verran gjorde denne studien mulig gjennom å sette av tid og dele raust med meg av sine tanker, meninger og oppfatninger om bruk, vern og eierskap i utmark. Det samme gjorde de to grunneierne til en av de største utmarkseiendommene i kommunen. Verran kommune ved Alf Petter Reitan har bidratt med kart- og registerdata fra kommunens databaser. En varm takk til dere alle sammen for hjelpen.

Steinkjer, 16. mai 2011,

Anne Sigrid Haugset.

Sammendrag

I denne teksten undersøker jeg hvilke uformelle institusjoner som rammer inn rurale hytteeieres bruk, vern og forvaltning av natur og utmark, og hvordan disse uformelle institusjonene samspiller med formelle institusjoner som lover, forskrifter og reguleringer. Dette gjør jeg gjennom å bruke Verran kommune og hytteeiere der som case. Det viktigste empiriske datamaterialet består av åtte uformelle intervjuer med ledere og tidligere ledere av hytteeierforeninger i Verran. Teoretisk trekker teksten veksler på institusjonell teori, mens den tematisk føyer seg inn i både bygdesosiologien og retts sosiologien.

I undersøkelsen fant jeg uformelle institusjoner blant hytteeierne som tilsier at vern av natur forutsetter bruk og tilstedeværelse, at alle bør ha tilgang til å bruke og høste fra utmarka og at de som bruker og forvalter utmark bør ta hensyn til andre brukere av områdene i alt de gjør. Disse institusjonene skaper bruddsoner mot formelle institusjoner som eiendomsretten, Naturmangfoldloven og kommunale planer og forskrifter. Hytteeierne har flere strategier for å håndtere disse bruddsonene mellom hva de opplever som rett og rimelig (uformelle institusjoner) og regelverket: De tilpasser seg på ulike måter innenfor de formelle institusjonene, de går til åpen konfrontasjon mot lover og forskrifter og i enkelte tilfeller velger de også å se bort fra de formelle institusjonene. Konflikter som oppstår mellom grupper av utmarksbrukere løses utenfor de formelle institusjonene så lenge det er kort sosial avstand og stor tillit mellom partene og det er moderate verdier på spill.

Studien understreker betydningen av sosial kapital og kollektive handlinger i bruk og forvaltning av utmark, og peker på utfordringer som reises når det er brudd på den sosiale tilliten mellom aktørene. Den peker også på nye problemstillinger, knyttet til når og i hvilke situasjoner aktører velger de ulike strategiene for å håndtere brudd mellom formelle og uformelle institusjoner rundt bruk, vern og forvaltning av utmarka.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	9
1.1 Problemstilling og begrepsavklaring	9
1.2 Hvorfor hytteeiere i Verran?	11
1.2.1 Lokale, rurale hytteeiere	11
1.2.2 Hytter i verneområder	12
1.2.3 Verran kommune	13
1.3 Oppsummering	14
1.4 Disposisjon for oppgaven	14
2. Ressurser og institusjoner i utmarka	15
2.1 Landskapssteder og natursyn	15
2.2 Formelle institusjoner	16
2.3 Normer og uformelle institusjoner	17
2.3.1 Betydningen av tillit og sosial kapital	18
2.4 Forholdet mellom formelle og uformelle institusjoner	19
2.4.1 Forholdet mellom normutvikling og lovdannelse	19
2.4.2 Et komplekst samspill mellom normer og lover	21
2.4.3 Konfliktløsning i og utenfor loven	22
2.5 Oppsummering og analysestrategi	24
3. Design, metode og data	25
3.1 Casestudien som forskningsdesign	25
3.2 Verran kommune som case	26
3.3 Datagrunnlag og metode	27
3.3.1 Uformelle intervjuer	27
3.3.2 Støttmateriale fra arkiver og register	28
3.4 Kildekritikk og valg av informanter	29
3.4.1 Presentasjon av informantene	30
3.5 Bruk av intervjuguider og kart	30
3.6 Validitet	31
3.7 Reliabilitet	32
4. Konteksten i Verran kommune	35
4.1 Verran kommune	35
4.2 Friluftslivstradisjoner og hytteliv	36
4.3 Hytter og hyttegrender	37
4.4 Hytteeiernes bosted	38
4.5 Grunneiere og uenighet om jakt- og fiskeretter	39
4.6 Midlertidig vern ved Holden 2009	40
4.7 Oppsummering	41
5. Uformelle institusjoner blant hytteeierne	43
5.1 Tolkning av normative utsagn	43
5.2 Vern gjennom tilstedeværelse	45
5.3 Tilgang og høsting	45
5.4 Forvaltning og godt naboskap	46

6. Samspillet mellom formelle og uformelle institusjoner	49
6.1 Hyttefolkets forhold til lover og regler	49
6.2 Når formelle og uformelle institusjoner bryter	49
6.3 Strategier for å håndtere bruddsoner	52
6.3.1 Tilpasninger innenfor formelle institusjoner	52
6.3.2 Å ta kampen opp mot formelle institusjoner	55
6.3.3 Å se bort i fra formelle institusjoner	55
6.4 Konfliktløsning i og utenfor formelle institusjoner	57
6.5 Oppsummering	59
7. Konklusjoner og flere forskningsspørsmål	61
7.1 Sammendrag av funnene	61
7.2 Konklusjoner	62
7.3 Nye spørsmål reiser seg	63
Referanser	67
Vedlegg	77

1. Innledning

Utmark som høg fjell, skogkledte områder, strandsone og vannflater utgjør 95 prosent av arealet i Norge (Rønningen, Elden, og Stræte 2001), og hytteeiere er en stor og voksende gruppe brukere av denne utmarka. En regner med at 55 prosent av befolkningen eier eller har tilgang til bruk av ei hytte eller en fritidsbolig, og hyttene er som oftest plassert i utmarksområder av ulik art (Farstad, Rye, og Almås 2009). I perioden 2001 – 2010 ble det i gjennomsnitt ferdigstilt 4700 nye fritidsbygninger årlig i Norge (Statistisk sentralbyrå). Hytteeierne bruk av utmarka er først og fremst knyttet til opplevelser, rekreasjon og tilstedeværelse, og ofte også til høsting gjennom jakt og fiske, bær og soppstaking (Ericsson 2006). I denne oppgaven studerer jeg en gruppe hytteeiere som er viet lite oppmerksomhet i studier innenfor nyere hytteforskning: Eiere av tradisjonelle, enkle skog- og fjellhytter i hjemkommunen eller en av nabokommunene til hjemkommunen sin. Disse rurale, lokale hytteeierne blir i denne casestudien brukt som et empirisk vindu inn til uformelle institusjoner og normer som rammer inn hytte- og bygdefolks bruk av utmark.

Et utmarksområde kan gi svært forskjelligartede goder til ulike grupper av mennesker, og ikke sjelden er det krevende å balansere ulike interesser i ett og samme landskap (Berge 2006). Bruk, vern og forvaltning av norsk utmark reguleres av en rekke formelle institusjoner, blant annet privat eiendomsrett, Lov om friluftslivet (allemannsretten), Plan- og bygningsloven, Lov om motorferdsel i utmark og Lov om forvaltning av naturens mangfold. Praksis rundt bruk, vern og forvaltning av utmark er imidlertid ofte bare delvis styrt av formelle lover og regelverk. Spesielt i forbindelse med verneprosesser kan det oppstå opprivende konflikter med steile fronter, der det formelle lovverket kolliderer med normer, eldgamle lokale praksiser og brukerne av utmarka sin oppfatning av hva som er rett og rimelig. Vi vet generelt forholdsvis lite om når og hvordan formelle og uformelle institusjoner virker på hverandre (Ellickson 1991, 265), også i forbindelse med bruk, vern og forvaltning av norsk utmark (Amundsen 2011). Uformelle institusjoner og normer som bryter med lover, reguleringer eller oppfordringer fra myndighetene er imidlertid beskrevet og analysert av norske bygdeforskere når det gjelder elgjakt (Flø 2008, 2011; Rønningen og Blekesaune 2011; Rønningen, Elden, og Stræte 2001; Hovland 2003), rovdyrpolitikk og dens legitimitet i bygdene (Krange og Skogen 2008) og friluftsliv (Flemsæter, Brown, og Holm 2011).

1.1 Problemstilling og begrepsavklaring

Det foreliggende arbeidet søker å kaste lys over nettopp dette samspillet mellom formelle og

uformelle institusjoner knyttet til bruk, vern og forvaltning av utmark i norske bygder. Hva mener de som bruker utmarka til turer, hytteliv og høsting er “rett og rimelig”, hva oppfatter de som sine egne og andres rettigheter og hvordan håndterer de eventuelle avvik mellom egne normer og formelle lover og regler? Å belyse disse forholdene kan bidra til bedre innsikt i prosesser der bruk og vern av utmark møter lokal motstand, og kunnskap som setter både grunneiere, arealplanleggere og naturforvaltere bedre i stand til å forvalte hytte- og utmarksområder med lavest mulig konfliktnivå.

Problemstillingen for arbeidet er som følger:

Hva kjennetegner samspillet mellom formelle og uformelle institusjoner i spørsmål rundt bruk og forvaltning av utmark i hytteområder?

I denne teksten defineres *institusjoner* på den måten som er vanlig i institusjonell økonomi (Hovland 2003, 51): Institusjoner utgjør ifølge North (2005, 48) reglene i spillet, mens aktører som enkeltpersoner, grupper eller organisasjoner er spillere som spiller for å vinne innenfor rammene av reglene. Reglene er konstruert over tid av mennesker, som i neste omgang rammes inn av de samme reglene. Institusjoner er tett knyttet til både kulturen, historien og verdensanskuelsen (belief systems) til menneskene i samfunnet, og lar seg vanligvis bare endre langsomt og i små steg i gangen. Institusjoner har gyldighet innenfor et definert område, de består av legitime regler (formelle og uformelle) for hvordan en skal oppføre seg på dette området og av aktører som forfølger sine mål innenfor rammene av institusjonen. I tillegg finnes det en gruppe mennesker som har legitim interesse av å tolke og bruke reglene, og håndheve dem.

Arbeidet har en metodologisk individualistisk tilnærming, der jeg undersøker hytteeierens strategier og valg for å forstå samspillet mellom de formelle og uformelle institusjonene. Videre er den designet som en casestudie, der hytteeierne i skogen og fjellet i Verran kommune i Nord-Trøndelag er satt under lupen. Jeg vil ta utgangspunkt i en pågående verneprosess og et nylig grunneierskifte på en større utmarkseiendom i Verran kommune for å svare på problemstillingen. Problemstillingen får derfor noen nødvendige underpunkter: Det er nødvendig å undersøke *hva som preger hytteliv, friluftsliv og naturbruk i Verran*, fordi uformelle institusjoner alltid er kontekstavhengige. Beskrivelser av konteksten er også viktig for å vite hvilken overføringsverdi resultatene fra casestudien vil ha. Videre må jeg undersøke og beskrive *hvilke normer og uformelle institusjoner hytteeierne i Verran faktisk har rundt det*

å bruke, verne og forvalte utmark. Hoveddelen av analysen dreier seg imidlertid om hvordan forholdet mellom uformelle og formelle institusjoner praktiseres og oppfattes av hytteeierne, og hvordan hytteeierne håndterer sprik mellom dem. Et forhold som kan ha betydning, men som ikke er særlig belyst i denne studien, er hytteeiernes kunnskap om formelle institusjoner. Kjennskapen til lover og regler, samt tolkningen av disse og oppfatninger av hvordan de blir håndhevet er en del av samspillet mellom formelle og uformelle institusjoner.

Bidraget mitt plasserer seg tematisk innenfor bygdesosiologien (Almås 2003) og innenfor den fornyede akademiske interessen for hytteforskning som ble etablert sent på 1990-tallet (Müller 2010, 192-193). Det har også et klart retts sosiologisk perspektiv, siden studien tar for seg virkningen av lover og grunner til at lover ikke virker som planlagt og dessuten bidrar med kunnskap som kan brukes til å forbedre juridiske institusjoner (Andenæs 2003, 2,6). Bidraget mitt som sosiolog er først og fremst knyttet til beskrivelse og forståelse av de uskrevne reglene, og innsikt i aktørenes strategier for å håndtere brytninger mellom formelle og uformelle institusjoner. Jeg har dratt veksler på institusjonell økonomi, geografi og statsvitenskap for å beskrive, analysere og forklare sosiale fenomener knyttet til bruk, vern og forvaltning av utmarka, men i sentrum for analysen står sosiologiske kjernetema som sosiale normer og sanksjoner, uformelle institusjoner, tillit og kollektive handlinger.

1.2 Hvorfor hytteeiere i Verran?

Det er mange bruker- og interessentgrupper rundt utmarka i Verran, og studien burde ideelt sett ha omfattet dem alle. For å avgrense oppgaven har jeg valgt å konsentrere meg om hytteeierne i Verran og deres forhold til bruk og vern av natur. I det følgende utdyper og begrunner jeg valget av case og studieobjekter.

1.2.1 Lokale, rurale hytteeiere

Det å eie et fritidshus er langt vanligere her i landet og resten av de nordiske landene enn i land som f. eks England og USA (Overvåg 2009; Müller 2010, 185). I motsetning til mange andre land er det å ha hytte forholdsvis jevnt fordelt blant by- og bygdebefolkning og i forhold til sosioøkonomisk status i Norge, noe som kan skyldes tradisjoner med setring og bruk av rorbuer i primærnæringene og fagforeningshytter for arbeiderklassen (Rye og Farstad 2011, 154). De lokale, rurale hytteeierne er en ikke ubetydelig gruppe: 22 prosent av fastboende i norske rurale hyttekommuner eier eller disponerer hytte i sin egen kommune (Rye og Farstad 2011, 154). Rurale hyttekommuner er distriktskommuner med mer enn 125

hytter per 1000 innbyggere (Rye og Farstad 2011:147-148). Også i Sverige bor så mange som hver fjerde hytteeier kortere enn åtte km fra hytta si (Müller 2010, 189). Müller (2010, 193) peker på at forskningsinteressene i den nye bølgen av hytteforskning fra 1990-tallet og framover har dreid seg spesielt om mobilitet og om hyttefenomenet som grenseflate mellom turisme og migrasjon. Mye av norsk hytteforskning har de senere årene fokusert på hytteboomen rundt de store byene, på andrehjemsfenomenet og på sosiale, økonomiske og planmessige konsekvenser av at en mer eller mindre urban hyttebefolkning inntar bygdene (Ericsson og Grefsrud 2005; Overvåg 2009; Arnesen og Skjeggedal 2003; Nilsen 2007; Flognfeldt jr 2009; Farstad 2008; Rye og Farstad 2010, 2011). Det foreliggende arbeidet tar derimot utgangspunkt i hyttelivet som en del av lokalbefolkningens bruk, vern og forvaltning av utmark, og studerer denne typen hyttefolks normer og forestillinger. Den bidrar dermed til å utfylle og komplettere hytteforskningen.

Hytteiere og andre eiendomsløse lokale innbyggere er ofte sterkt knyttet til utmarksområdet, men har forholdsvis få formelle rettigheter utenfor hyttetomta (Bay-Larsen og Fedreheim 2008, 30). En del av hytteeierne eier riktig nok hyttetomta si, men siden turer og friluftsliv er en viktig del av hyttelivet vil hyttefolks opplevelser i stor grad være avhengig av bruk av utmarksarealer ut over selve tomta. Her har de kun rettigheter i henhold til Friluftsløven (Norge 1957), det vil si fri ferdsel til fots, og i tillegg uskyldig nyttesrett (bærplukking, bading etc). De er dermed en gruppe som kan ha sterk interesse av å opprettholde eventuelle uformelle institusjoner rundt bruk av natur som gir dem flere rettigheter enn det lovverk og reguleringer gjør. Hyttefolk er fysisk til stede i utmarksområdet uten selv å eie grunnen. De er derfor en gruppe som berøres både av eiendomsretten, Lov om friluftslivet og Naturmangfoldloven, noe jeg drøfter mer inngående i et sentralt forarbeid til denne studien (Haugset 2011). Et siste interessant aspekt ved hytteeierne er at de ikke representerer sterke nærings- eller økonomiske interesser i utmarksområdet, slik grunneier gjør. Det kan være grunn til å anta at de styres av andre typer rasjonalitet enn den rent økonomiske, og maksimerer andre verdier enn kroner og øre når de gjør sine valg.

1.2.2 Hytter i verneområder

Et område som er velegnet til å studere samspill mellom formelle og uformelle institusjoner i utmark er verneprosesser der utmarksområder blir vernet etter Naturmangfoldloven og båndlagt med restriksjoner på bruk og inngrep. I slike prosesser er mange aktører, normer, formelle institusjoner og interesser i spill. Uformelle institusjoner og normer som kanskje er

så implisitte og uttalte at de er vanskelig både å artikulere og studere, kommer til overflaten når de utfordres gjennom verneprosessen. Rurale hytteeiere kan være en spesielt relevant gruppe i slike sammenhenger, da de ofte eier enkle, spredtbygde og eldre hytter som av og til befinner seg i verneområder eller områder planlagt for vern. Dette skjedde blant annet i Ytre Hvaler (Andersen, Aas, og Kaltenborn 2006), i Oppland i forbindelse med utvidelse av Ormtjernkampen nasjonalpark (Andersen og Aas 2005) og i Namdalen i forbindelse med nye verneområder der (Bjørkhaug, Flø, og Daugstad 1998). Det er gjort en rekke empiriske undersøkelser, oppdragsforskning og utredninger rundt vern, verneprosesser og arbeid med å få etablert nasjonalparker og landskapsvernområder i Norge (Vistad, Svarstad, og Daugstad 2005; Frisvoll og Rønning 2009; Sandersen og Stornes 2004; Vasstrøm 2010; Arnesen 2000; Aasetre 2000; Skjeggedal 2007; Bay-Larsen og Fedreheim 2008; Bjørkeng 2007; Heiberg, Haaland, Christensen, og Aas 2006). Hyttefolkets stemme høres bare sjelden direkte i disse arbeidene, da naturforvaltningen, grunneiere/andre næringsutøvere og lokalbefolkningen ofte framstår som hovedaktørene (Bay-Larsen og Fedreheim 2008). I de tilfellene der hytteeierne nevnes eksplisitt, synes de å være skeptiske til verneområdene (Falleth, Hovik, og Sandström 2008; Frisvoll og Rønning 2009, 13; Bjørkhaug, Flø, og Daugstad 1998).

1.2.3 Verran kommune

Verran kommune er en rural hyttekommune i Nord-Trøndelag, og det er flere forhold som gjør den velegnet som case i forhold til problemstillingen i denne oppgaven. I 2009 tok ordførerne i Verran og flere av nabokommunene initiativ til å få fjellområdet Dåapma vernet som nasjonalpark etter den nye Naturmangfoldloven (Norge 2009). Inne i det foreslått vernede området lå kommunens største hyttegrend med cirka 240 hytter rundt det regulerte vatnet Holden. Hytteeierforeningen på Holden, som ble direkte berørt av nasjonalparkplanene, støttet aktivt og offentlig vern av hytteområdet sitt.

Omtrent samtidig ble det samme området, som har en fortid som bygdeallmenning og har vært omstridt med hensyn til jakt- og fiskeretter, tatt aktivt i bruk av en ny, stor grunneier. Den nye eieren er fra et annet ruralt strøk av landet, eier store skogeiendommer også der og er dessuten organisert som et aksjeselskap som driver med skogsdrift og salg av andre utmarksprodukter. Også en slik eiendomsoverdragelse er interessant når en skal studere samspillet mellom formelle og uformelle institusjoner, fordi en her fikk inn en aktiv eier som ikke var en del av lokalsamfunnet. Verran kommune byr således på en spesielt rik case når det gjelder bruk, vern og forvaltning av natur og utmark.

1.3 Oppsummering

Lokale, rurale eiere av enkle skog- og fjellhytter er en lite studert gruppe innen nyere norsk hytteforskning. Det finnes også forholdsvis lite kunnskap om og empiriske undersøkelser av hvordan formelle og uformelle institusjoner påvirker hverandre og samspiller i norsk utmark. Denne casestudien har som ambisjon å bidra med innsikt i rurale hytteeieres normer og i samspillet mellom formelle og uformelle institusjoner rundt bruk, vern og forvaltning av norsk utmark. Ved å studere hytteeiere, en gruppe med sterke interesser og få formelle rettigheter i utmarka, ønsker jeg å kaste lys over de uformelle institusjonene som er med og regulerer deres valg og handlinger. Videre vil hoveddelen av studien ta for seg hva som skjer der uformelle og formelle institusjoner bryter mot hverandre, og hvordan slike situasjoner og konflikter håndteres av hytteeierne.

Bidraget fra studien er i første rekke bedre innsikt i forholdet mellom normer og lover, forskrifter og andre formelle reguleringer. Å forstå hvordan disse ulike institusjonene påvirker hverandre vil ha verdi for politikere og byråkrater som forvalter lover og reguleringer, og som kunnskapsgrunnlag for institusjonelt design i utmarksspørsmål. Jeg håper også å gi et bidrag til å forstå hyttefolk som berøres av områdevern, og gi mer innsikt i de uformelle institusjonene som påvirker deres preferanser, forestillinger og aksjoner når det gjelder bruk, vern og forvaltning av natur og utmark. Forhåpentligvis kan dette være nyttig for blant andre forvaltningsmyndigheter som skal gjennomføre verneprosesser med lavest mulig konfliktnivå.

1.4 Disposisjon for oppgaven

Jeg gir i kapittel 2 en oversikt over relevant teori og litteratur omkring formelle og uformelle institusjoner, og om samspillet mellom disse. Deretter presenterer jeg i kapittel 3 det empiriske materialet studien hviler på, og gjør rede for designet og metodene som er brukt i arbeidet. Kapittel 4 bringer bakgrunnsinformasjon om sosiale, historiske og naturmessige forhold ved Verran kommune, og presenterer dessuten statistikk knyttet til hytter og hytteeiere i Verran kommune. Kapittel 5 presenterer uformelle institusjoner som ut fra intervjuene med hytteeierne synes å ramme inn hyttefolkets bruk av utmarka. Kapittel 6 drøfter uformelle institusjoner og deres samspill med lover, reguleringer og forskrifter, spesielt med tanke på hytteeierne strategier for å håndtere bruddsoner mellom formelle og uformelle institusjoner. Kapittel 7 summerer opp funnene, drar konklusjoner og peker på implikasjoner av disse og på noen sentrale problemstillinger for videre forskning.

2. Ressurser og institusjoner i utmarka

I dette kapitlet presenterer jeg det teoretiske rammeverket for analysen av hyttefolket i Verran. Jeg tar utgangspunkt i at landskap og utmarksområder er opphav til ulike goder og ressurser som nyttes av ulike grupper, og at dette kan være utgangspunkt for konflikter. Deretter gjør jeg nødvendige begrepsavklaringer og presenterer teori rundt formelle og uformelle institusjoner. Hoveddelen av det teoretiske rammeverket som presenteres relaterer seg til samspillet mellom normer og formelle institusjoner, og til konfliktløsning i og utenfor formelle institusjoner. Til slutt presenteres analysestrategien for studien.

2.1 Landskapsgoder og natursyn

Et utmarksområde er et landskap med mange brukere og interessentgrupper, som nyter godt av flere ulike typer goder med opphav i landskapet og naturen (Acheson og Acheson 2010, 566). Når det samme geografiske landskapet gir opphav til ulike typer ressurser, vil konflikter kunne oppstå når brukere av en type ressurser eller goder truer eller forringer opplevelsen for brukere av andre typer goder. Berge (2006) har laget en typologi over landskapsgoder som gir et analytisk utgangspunkt for å forstå konflikter og potensielle konflikter mellom grupper av interessenter i utmark. Dimensjonene i denne typologien handler om hvorvidt det er konkurranse om godet slik at en persons konsum hindrer andre i å konsumere det samme godet, og om hvorvidt det trengs menneskelig aktivitet i området for å produsere godet og om det dermed er mulig å ekskludere andre fra å nyte det (tabell 2-1).

Tabell 2-1: Typologi over goder som skapes med basis i landskap. Figuren er en bearbeiding av figuren i (Berge 2006) og oversettelsene er mine.

	Er det konkurranse om godene?		
		<i>Nei</i>	<i>Ja</i>
Trengs det menneskelig aktivitet i landskapet for å produsere godet/er det mulig å ekskludere?	<i>Nei</i>	Villmarksområde. Ingen bruk kreves, godet er bevaring av biologisk mangfold. Kan nyttes utenfor området (offentlige goder).	Økosystemserviceområde. Ingen bruk kreves, goder er håndtering av forurensning, produksjon av fisk/vilt, skog som hindrer erosjon etc. (felleslagergoder).
	<i>Ja</i>	Rekreasjonsområde. Krever aktiv bruk, og godene kan ikke nyttes utenfor området (klubb-goder).	Landbruksområde. Krever aktiv bruk, og skaper goder (tømmer, kjøtt etc.) som leveres ut av området (private goder).

I et forarbeid til denne studien drøfter jeg blant annet grunneier og hyttefolk/turfolk som aktører i utmarka opp mot Berges (2006) typer av landskapssteder (Haugset 2011). Med en modell av mennesket som en begrenset rasjonell aktør og innenfor rammene av eiendomsretten og allemannsretten vil en forvente at grunneiers interesser først og fremst er knyttet til landbruksområdet, der en høster og kapitaliserer på private steder som tømmer, beiteland og salg/utleie av hytteomter. Hytteeiere og turfolk generelt vil forholde seg til rekreasjonsområdet, der de som er til stede og bruker området kan nyte estetiske kvaliteter og andre naturverdier. I en kartlegging av hytteeieres motiver for å eie fritidsbolig fant Ericsson (2006) fem ulike grupper av fritidsboligeiere: Den moderne rekreasjonsutøver, den tradisjonelle friluftslivsutøver, den sosialt forankrede fritidshuseier, den høsteorienterte friluftslivsutøver og den fleksible profesjonsutøver. Spesielt for den tradisjonelle og den høsteorienterte friluftslivsutøver er landskapet, naturen og utmarka sentralt (Ericsson 2006). Storsamfunnet, det vil si de som ikke er til stede i utmarksområdet, vil ha de sterkeste interessene i villmarksområdet og økosystemserviceområde. Godene herfra kan nytes uten tilstedeværelse i området. Konflikter kan oppstå for eksempel når grunneiers og hyttefolks tilstedeværelse og bruk av et landbruks- eller rekreasjonsområde truer det biologiske mangfoldet i villmarksområdet, eller når grunneiers aktive bruk av et landbruksområde i utmark forringer eller ødelegger tur- og hyttefolkets opplevelser i rekreasjonsområdet.

I forbindelse med forvaltning av utmark vil de forestillingene en har om hva natur er og hva som er verdier i natur spille en viktig rolle. Berges (2006) analytiske skille mellom steder mennesker må være til stede i landskapet for å produsere og nyte og steder som ikke krever tilstedeværelse, kan kobles til et antroposentrisk eller bio-/økocentrisk natursyn. Et antroposentrisk natursyn tilkjenner naturen verdi som grunnlag for menneskelig eksistens og utfoldelse, mens biosentriske og økocentriske natursyn tilkjenner naturen en overordnet egenverdi uavhengig av mennesker (Benjaminsen og Svarstad 2010, 198). Landbruket og primærnæringene knyttes vanligvis til antroposentriske naturverdier, mens klassisk naturvern og det tradisjonelle friluftslivet assosieres med mer bio- og økocentriske verdier. Det pekes også på at det ofte går en by-land-dimensjon mellom antroposentriske og økocentriske natursyn, der urbane mennesker er mer opptatt av estetiske verdier og bygdefolket av naturen som ressursgrunnlag (Bay-Larsen og Fedreheim 2008).

2.2 Formelle institusjoner

Institusjoner er de formelle og uformelle reglene som mennesker bruker for å organisere samhandling som er strukturert og som gjentas (Ostrom 2005, 3). Innenfor rammene som

institusjonene setter, finnes det intensjonelle, subjektivt eller begrenset rasjonelle og aktivt handlende aktører som manøvrerer for å nå sine mål (Ostrom 2005, 118; North 2005; Elster 2007; Rothstein 2005). Regler og normer er sentrale begreper i institusjonell teori, men de er ikke nødvendigvis definert og forstått likt av alle. Ostrom (2005, 178-179) viser hvordan de samme begrepene ofte brukes om ulike typer av institusjonelle påstander innen samfunnsvitenskapen, noe som skaper uklarhet og dermed er til hinder for en kumulativ kunnskapsutvikling. En institusjonell påstand er ifølge Crawford og Ostrom (2005, 137) utsagn som ”*describe opportunities and constraints that create expectations about other actors’ behavior*”. Crawford og Ostrom skiller mellom regler, normer og delte strategier, og har utviklet et system som klassifiserer institusjonelle påstander ut fra syntaks (Crawford og Ostrom 2005). I dette systemet er begrepet regler forbeholdt påstander som også spesifiserer formelle sanksjoner overfor dem som bryter regelen, mens normer er påstander som ikke spesifiserer noen straff for regelbrudd. Hodgson (2006, 11) peker på at begrepsparet formelle og uformelle institusjoner er problematisk fordi det legges så ulike meninger i dem, og man bør derfor presisere nøye i hvert enkelt tilfelle hva man mener med dem. I denne teksten vil jeg ta utgangspunkt i Crawford og Ostroms definisjon, og snakke om *formelle institusjoner* der det er snakk om kodifiserte/nedskrevne regler med spesifiserte sanksjoner, det vil si juridiske og eksplisitte institusjoner i henhold til Hodgson (2006, 13). Disse reglene er juridisk bindende og kan være for eksempel lover, forskrifter, reguleringsplaner og kontrakter (Hovland 2003, 51-52). Felles for formelle institusjoner er at de er lettere å endre enn normer i lokalsamfunnet eller biofysiske forhold (Crawford og Ostrom 2005, 138), de er dessuten lettere å sette seg inn i for en utenforstående enn normer er fordi de er nedskrevet og de har langt mindre variasjon lokalt enn normer har (Ellickson 1991, 130).

2.3 Normer og uformelle institusjoner

Normer vil i denne teksten ha den betydningen som Crawford og Ostrom gir dem: Påstander i lokalsamfunnet om hva en kan, må eller ikke må gjøre, og som ikke spesifiserer noen formelle sanksjoner. Det betyr imidlertid ikke at det mangler sanksjoneringsmuligheter ved brudd på normene. Ofte kan uformelle kontroll- og sanksjonsmekanismer fra naboer og kolleger (for eksempel åpenlys forakt og å bli utstøtt fra fellesskapet) virke vel så sterkt disiplinerende som formelle. Disse sanksjonene skaper sterke følelser av skam og skyld i en normbryter (Elster 2007, 355). Et knippe av normer som regulerer et område utgjør det jeg vil kalle en *uformell institusjon*. Normer og uformelle institusjoner er ikke nedskrevet/kodifisert, den lokale variasjonen kan være stor og en utenforstående som skal lære dem må ofte slutte seg fram til

normene ut fra atferd og utsagn fordi det er vanskelig å formulere dem eksplisitt: En er ofte ikke klar over at en følger disse reglene selv (Ostrom 2005, 5; Ellickson 1991, 130; Hovland 2003, 52). Uformelle institusjoner er dermed implisitte og ikke-juridiske (Hodgson 2006, 13). Egenskaper ved lokalsamfunnet vil ha betydning for hvilke uformelle institusjoner som utvikles, og det finnes derfor en uendelig institusjonell diversitet i ulike samfunn verden over (Ostrom 2005, 4-5).

Bay-Larsen og Fedreheim (2008, 19-23) har undersøkt uformelle institusjoner rundt tradisjonell bruk av nordnorsk utmark. Normene her er basert på en forestilling om utmarka rundt bygda som en allmenning, der uttak av naturressurser historisk sett har fungert som en reserve for lokalsamfunnet i trange tider. Det samme beskrives av Berge (2006), som peker på at allmenningsinstitusjonen har historiske og kulturelle røtter tilbake til førmiddelalderen og ga bygdefolket tilgang til viktige goder de ikke kunne skaffe seg på privat land. Også utflyttede medlemmer av lokalsamfunnet kan nyte godt av og håndheve allmenningsrettigheter, i virtuelle allmenninger, gjennom sosiale nettverk og slektskap (Bay-Larsen og Fedreheim 2008, 30). Det tradisjonelle friluftslivet med turer, bærplukking, jakt og fiske kan tolkes inn i denne tradisjonelle bruk av utmarka-institusjonen. Å utnytte utmarka kommersielt, for eksempel ved å selge jakt- og fiskeopplevelser, er en nyere trend som utfordrer den tradisjonelle utmarksbruken (Bay-Larsen og Fedreheim 2008). At dette møtet mellom markedskrefter, kommersialisering og uformelle institusjoner kan være problematisk i forbindelse med blant annet storviltjakt beskrives av Flø (2008), Hovland (2003) og Rønningen, Elden og Stræte (2001). Spesielt elgjakta blir sett på som et felleseie og et kollektivt gode for hele bygdesamfunnet som det ikke er "riktig" av grunneier å selge til høystbydende, som fortrenger lokale jegere og kanskje heller ikke respekterer lokale jaktskikker (Flø 2011). Også i forbindelse med utbygging av hytteområder kan kollektive landskapsgoder knyttet til rekreasjonsområdet oppleves som "kommersialisert" av hyttefeltutbygging på bekostning av tradisjonell bruk. Grunneiere som selger tomter er mer positive til fortsatt fritidsboligutbygging i rurale hyttekommuner enn andre innbyggere (Rye og Farstad 2011). Skogsdrift er et annet eksempel der kommersielt uttak av naturressurser fra landbruksområdet kan tenkes å true goder fra rekreasjonsområdet som oppfattes som et felleseie.

2.3.1 Betydningen av tillit og sosial kapital

En tett sammenvevd gruppe (close-knit group), slik en ofte finner den i rurale lokalsamfunn med lav befolkningstetthet, vil i følge Ellickson (1991) lettere utvikle uformelle institusjoner

og normer som fremmer samarbeid og velferdsmaksimering for hele gruppen. I spillteorien vil dette si å samarbeide for å maksimere utbyttet for gruppa totalt sett i et ikke-nullsumspill som for eksempel Fangens dilemma. En velger sub-optimal strategi for seg selv fordi en forventer at de andre i gruppa også vil gjøre det, og dermed får gruppa totalt sett maksimalt utbytte av spillet. Dette skjer når medlemmene i en gruppe har en gjensidig makt over hverandre fordi en samhandler i mange ulike sammenhenger på ulike arenaer og skal gjøre det også i overskuelig framtid, og det i tillegg finnes gode nettverk for spredning av informasjon for eksempel i form av sladder og rykter (Ellickson 1991, 177-178). Alle mennesker har i seg tilbøyeligheter både til å handle rent egennyttemaksimerende og egoistisk, og til å ta hensyn til andre og deres behov og velferd (Stout 2006, 25). Å velge velferdsmaksimerende over egennyttemaksimerende strategier kan betegnes som kollektive handlinger. Om en greier å få til kollektive handlinger er i stor grad avhengig av aktørenes tillit til hverandre: Om jeg samarbeider – vil de andre gjøre det også (Henrich og Henrich 2007, 74; Elster 2007, 349-350; Stout 2006, 23)? Denne typen spesialisert tillit eller sosial kapital i gruppen bygges i stor grad gjennom ansikt-til-ansikt kommunikasjon. Det at en treffes og kan snakke sammen og bli kjent med hverandre øker sjansen for at en får til kollektive handlinger (Ostrom 1998, 7). Stout (2006, 23) presiserer imidlertid at signaler fra myndighetspersoner og lovverk og størrelsen på økonomiske incentiver for å ikke samarbeide også spiller inn her. Bay-Larsen og Fedreheim (2008) antar at sosial kapital i lokalsamfunnet, høy grad av fellesskapsfølelse og delte normer fører til et lavt konfliktnivå om arealer i den nordnorske utmarka. En foretrekker å samarbeide med andre i lokalsamfunnet heller enn eksterne aktører, som en ikke har den samme tilliten til.

2.4 Forholdet mellom formelle og uformelle institusjoner

Her vil jeg gjøre rede for teori og forskning på forholdet mellom normer og uformelle institusjoner og formelle institusjoner. Først viser jeg hvordan lover og normer kan påvirke hverandre gjensidig når de utvikles, og deretter hvordan de kan spille sammen på flere ulike måter når de er i bruk på det samme området. Til slutt gjør jeg rede for Ellicksons (1991) teori om når en kan forvente at konflikter løses i skyggen av formelle institusjoner eller bortenfor denne skyggen.

2.4.1 Forholdet mellom normutvikling og lovdannelse

I stater basert på lov og rett har formelle institusjoner i form av lover og regler sterk innflytelse på innbyggernes handlinger, de bidrar til at normer oppstår, utvikles eller endres og de er dessuten det klareste uttrykket vi har for den kollektive viljen i samfunnet (Gerber,

Knoepfel, Nahrath, og Varone 2009, 801). I rettsdogmatikken tar en det ofte for gitt at reglene virker som planlagt (Andenæs 2003, 2). Legal sentralisme er ifølge Ellickson (1991, 138) en juridisk og økonomisk tradisjon som ser staten som den primære kilden til lov, rett og orden i samfunnet. Denne tradisjonen trekker på Hobbes teorier om behovet for den sterke staten (Leviathan) og er nært forbundet med et syn på mennesket som økonomisk rasjonell, atomistisk og egennyttmaksimerende (The Economic Man). En forutsetter at alle har full informasjon om alle lover og regler, og at individene følger loven. Uten sentrale lover med sanksjonering fra statens side, vil det i følge et rendyrket legalt sentralistisk perspektiv være umulig å få til sosial orden, samarbeid og kollektive handlinger (Ellickson 1991, 138-139).

Men empirisk forskning utført av blant retts sosiologer (Andenæs 2003, 7-8) og naturressursforskere (Acheson og Acheson 2010) sår tvil om bærekraften til den legalt sentralistiske modellen med envegs påvirkning fra formelle til uformelle institusjoner i samfunnet: Det viser seg at mennesker ikke alltid følger loven, lovverket kan være motstridende og tvetydig (Acheson og Acheson 2010, 557) og folk kjenner det kanskje heller ikke (Ellickson 1991). I mange tilfeller kan en se at normer og uformelle institusjoner spiller en vel så viktig rolle i atferdsregulering, konfliktløsning og daglig sosial omgang som lovverket (Ellickson 1991, 138-139; Acheson og Acheson 2010). En rendyrket legal periferisme, der en helt avviser at et sentralt lovverk har noen innvirkning på lokale praksiser, har likevel like lite rot i virkeligheten og empirisk forskning som den legale sentralismen (Ellickson 1991, 148). Det finnes generelle normer rundt det å være lovlydig i de fleste samfunn (Elster 2007, 369; Drobak 2006, 2; Stout 2006, 29). Lovverket er dessuten svært sentralt om en har ambisjoner om å bidra med kunnskap som kan brukes for å forbedre institusjoner (institusjonelt design), siden regler vanligvis er lettere å endre enn normer (Crawford og Ostrom 2005, 138).

Praktiseringen av sedvanerett er et godt eksempel på at normer og uformelle institusjoner påvirker lovverket. Sedvaneretten slår fast at dersom en tilstand, for eksempel en gruppes bruk av et utmarksområde, har bestått i lang tid, blitt en del av allmenn rettsoppfatning, ikke har vært åpent bestridt og brukerne har vært i god tro, så kan den ikke uten videre opphøre (Stang 2004, 62-63). Allemannsretten er en sterk sedvanerett i Norge (Fedreheim og Sandberg 2008), som ble tatt inn i lovverket gjennom Friluftsløven av 1957 (Norge 1957). Liknende sterke sedvaneretter, som ikke er like tydelig formalisert som allemannsretten, finnes også gjennom "the open land tradition" i Maine (Acheson og Acheson 2010, 555-556). Konvensjonell naturbruk i Nord-Norge er i senere år blitt formalisert blant annet i Finnmark,

Troms og Nordland (Bay-Larsen og Fedreheim 2008, 17). Sedvaneretten kan også tenkes å ha betydning for hytte- og turfolks rettigheter i et utmarksområde, ut over allemannsretten. Dersom for eksempel deres tilpasninger av området gjennom felling av trær, legging av klopper og bruk av areal ved hytteområdet til fellesaktiviteter består ubestridt over lang tid, kan det være problematisk for grunneieren å kreve at disse installasjonene og praksisene opphører.

2.3.2 Et komplekst samspill mellom normer og lover

I stedet for å ta et legalt sentralistisk eller periferisk standpunkt, er det langt mer fruktbart å studere samspillet og påvirkningen som går begge veger mellom formelle og uformelle institusjoner (Andenæs 2003, 5). Ikke minst er det interessant å studere under hvilke omstendigheter de respektive institusjonene har størst betydning, og hvordan en kan designe lover og formelle institusjoner som vil maksimere velferden og virke slik de var tenkt.

Normer og kollektive forestillinger i lokalsamfunnet spiller en stor rolle for legitimiteten og dermed graden av oppslutning om de formelle institusjonene. Medvirkning og demokratiske prosesser rundt innføring av nye lover har betydning for legitimiteten formelle institusjoner får, og svakt forankrede institusjoner kan bli en kilde til konflikter og trenering (Vik, Bay-Larsen, og Aasetre 2011, 185-186). Når lover blir innført utenfra ved hjelp av makt, er det lite sannsynlig at aktører i lokalsamfunnet utvikler interne normer som er i tråd med reglene. I enkelte tilfeller kan det til og med utvikles institusjoner som går direkte på tvers av lovverket, slik at negative sanksjoner fra myndighetene ved brudd på reglene til dels oppveies av positive sosiale belønninger i lokalsamfunnet (Crawford og Ostrom 2005, 167). En kan tenke seg at det i gitte situasjoner kan gi en form for lokal sosial status å kjøre ulovlig snøskuter i utmark eller fiske og jakte uten å kjøpe kort, dersom reglene rundt dette er lite legitime og ikke i samsvar med lokalsamfunnets normer.

Når det ikke er samsvar mellom normer og formelle institusjoner på et område, kan lokale, normstyrte praksiser leve videre i beste velgående i et tett sammenvevd lokalsamfunn (Ellickson 1991; Flø 2008, 2011; Acheson og Acheson 2010). Hvis det finnes normer som regulerer et område i lokalsamfunnet, kan disse i mange tilfeller virke like godt eller nesten like godt som formelle institusjoner. Mine informanter i denne undersøkelsen peker på akkurat dette når de forteller om motstand mot tvungen renovasjonsordning for hyttefolket og deres egne, selvutviklede normer og praksiser på området. Normer er dessuten mer varige i sin natur enn lover, fordi de fremmer samarbeid og ønske om samarbeid fra innsiden av

samfunnet (Ostrom 2005, 130). Ostrom peker på at hvis det innføres regler utenfra vil også disse kunne lykkes i å regulere etter intensjonen så lenge de håndheves og sanksjoneres effektivt. Forskning på dette feltet antyder imidlertid at de sentrale reglene fortrenger normene, og ødelegger grunnlaget for uformell sosial kontroll. I det loven oppheves eller ikke lenger sanksjoneres, har ikke lokalsamfunnet lenger uformelle institusjoner å falle tilbake på. Situasjonen kan dermed bli den verst tenkelige: Lokale normer og kollektive handlinger er fortrent av en lov som ikke håndheves, og alt ligger til rette for å være gratispassasjer eller bryte lovene på andre måter (Ostrom 2005, 130-131).

Alle institusjoner, også lover, er sosiale konstruksjoner som bare fungerer og har kraft så lenge mennesker slutter opp om dem (Searle 1995, Hacking 199:12). Det er som regel ikke slik at "lovverket er krystallklart", noe Acheson og Acheson (2010) viser i sin analyse av eiendomsrettigheter til og rett til å bruke skogområder i Maine. En lov, som for eksempel Naturmangfoldsoven (Norge 2009), må skapes, vedtas, tas i bruk og fortolkes av sosiale aktører, og spesielt før det har etablert seg rettspraksis på feltet kan det være mange mulige retninger å bevege seg i. Ulike forestillinger om hva som er hensikten og meningen med fenomener, for eksempel lover og konsepter som vern av natur, kan etablere seg i ulike grupper av aktører (Benjaminsen og Svarstad 2010, 27). Med kritisk realistisk tilnærming antar en at ulike aktører har forskjellige forestillinger og fortolkninger av fenomener og at de har ulike maktressurser og mulighet for å få gjennomslag for sin tolkning. Rene sosiale konstruksjoner som diskurser kan ha reell påvirkning og får virkelige konsekvenser (Benjaminsen og Svarstad 2010, 26), også på fortolkningen og bruken av lover. Med diskurs forstår Benjaminsen og Svarstad en måte å betrakte et tema på, for eksempel innholdet i en lov, som deles av flere mennesker og som fungerer som en linse som temaet betraktes gjennom. Ulike aktører har ulik mulighet til å gjøre sin egen diskurs om temaet til den ledende diskursen, det vil si ulik diskursiv makt (Benjaminsen og Svarstad 2010, 65-66).

2.3.3 Konfliktløsning i og utenfor loven

Når konflikter oppstår på et område som reguleres av både formelle og uformelle institusjoner, kan disse løses i skyggen av loven eller utenfor denne skyggen - altså kun ved hjelp av normer og uformelle sanksjoner (Ellickson 1991, 256). Å løse konflikter på denne måten vil ofte være velferdsmaksimerende fordi avgjørelsene kan tas av aktører med god, lokal informasjon og fordi lokale normer sjelden er utsatt for press fra sterke særinteresser og lobbyvirksomhet. Dette er tett sammenvevde grupper og samfunn ofte klar over, og en kan

derfor foretrekke å bruke egne uformelle institusjoner og sanksjoner framfor lovverket ved konflikter (Ellickson 1991, 250).

En tett sammenvevd gruppe maksimerer imidlertid sin egen velferd, av og til på bekostning av andre grupper. Når slike usosiale praksiser som er dysfunksjonelle for storsamfunnet utvikler seg, er et sentralt og godt håndhevet lovverk et viktig virkemiddel. Med et utilitaristisk utgangspunkt argumenterer Ellickson (1991, 254) for at en bør la staten regulere det staten er best til å regulere, mens en via sedvanerett bør la velfungerende uformelle institusjoner leve videre der disse fungerer godt. Naturmangfoldloven (Norge 2009) er et norsk eksempel på en formell, sentral institusjon som utfordrer lokalsamfunns uformelle institusjoner rundt bruk og vern av lokal natur. Sett i lys av Ellicksons teorier vil denne loven være velferdsmaksimerende dersom den bidrar til å redusere lokale gruppers bruk av natur som ødelegger for andres bruk av det samme området. Konfliktene mellom de ulike brukergruppene og landskapsgodene som er vist i Berge (2006) (se tabell 2-1) bør ifølge Ellickson reguleres med en sentral lov dersom det har utviklet seg uheldige, lokale praksiser som truer fellesskapets velferd.

Når en formell institusjon er på plass på et område, vil den ifølge Ellickson (1991, 256-257) bli benyttet i den grad lokalbefolkningen oppfatter den som bedre egnet og mer velferdsmaksimerende enn lokale uformelle institusjoner. Det er fire forhold som påvirker om en konflikt løses i lys av formelle eller uformelle institusjoner:

- Sosial distanse/forholdet mellom partene i konflikten. Dersom partene har et langvarig, mangesidig og nært forhold, foretrekkes uformell konflikthåndtering. Når fremmede/utenforstående er involvert, øker sjansen for å ta i bruk lovverket.
- Størrelsen på verdiene som er i spill i konflikten. Jo større verdier (materielle og immaterielle) som er på spill, jo større er sjansen at konflikten eskalerer. Det fører til at en heller velger formell konflikthåndtering for å unngå kostbare feider.
- Det substansielle innholdet i konflikten. Dersom det er komplekse forhold involvert der en har behov for eksperthjelp, kan staten og lovverket bidra til mer velferdsmaksimerende konfliktløsning. Men samtidig kan områder der sterke særinteresser påvirker lovgivningen virke motsatt, på grunn av mangel på legitimitet.
- Muligheten til å eksternalisere kostnadene ved konflikten. Noen ganger kan det å løse en konflikt via formelle institusjoner bidra til at andre tar regninga, for eksempel et

forsikringsselskap. For gruppen vil det være velferdsmaksimerende å benytte seg av denne muligheten (Ellickson 1991, 256-258).

2.4 Oppsummering og analysestrategi

Landskaper i utmark er kilde til ulike kategorier av goder, der en av skillelinjene er om mennesker må være til stede i landskapet for å produsere og nyte godet eller ikke. Konflikter kan oppstå mellom brukere av ulike goder, ofte koblet til ulike natursyn. Normer og uformelle institusjoner er kontekstuelle betingede og uskrevne regler for atferd, der det ikke følger noen formelle sanksjoner ved brudd på reglene. Selv om normer er vanskeligere å studere enn formelle institusjoner, er de kan ha stor innflytelse spesielt i tettvevde grupper som samhandler med hverandre i mange ulike situasjoner.

Formelle og uformelle institusjoner har en gjensidig påvirkning på hverandre. Formelle institusjoner påvirker utvikling av normer, mens normer kan bli gjort til lover gjennom sedvaneretten. Samspillet mellom normer og formelle institusjoner er imidlertid komplekst og kontekststøttet, og det mangler fortsatt kunnskap omkring dette temaet. Ellickson (1991) har bidratt med en teori om når medlemmer av en gruppe velger å håndtere konflikter via formelle eller uformelle institusjoner. Økt sosial avstand mellom partene, store verdier på spill, behov for nøytral ekspertkunnskap og muligheten til å eksternalisere kostnader ved konflikten øker sjansen for at konflikten løses gjennom formelle institusjoner.

I denne teksten vil jeg bruke en konkret situasjon der ulike gruppers bruk av goder fra landbruksområdet, rekreasjonsområdet og villmarksområdet (Berge 2006) førte til åpne konflikter, til å studere normer og uformelle institusjoner blant hytteeiere i Verran kommune. Ved å "fiske i rørt vann" på denne måten kan jeg få tak i ellers implisitte og uuttalte normer. Dessuten byr konfliktene på spesielt gode muligheter til å studere strategiene som hytteeierne bruker for å håndtere bruddsoner mellom normer og formelle institusjoner, og til å undersøke hvordan de løser ulike typer konflikter.

3. Design, metode og data

I dette kapitlet vil jeg først kort gjøre rede for casestudier som forskningsdesign, og jeg drøfter Verran kommune og hyttefolket sin verdi som case i denne studien. Videre beskriver jeg datainnsamlingen og presenterer datamaterialet som er brukt i studien, med spesiell vekt på de uformelle intervjuene som utgjør den mest sentrale delen av materialet. Til slutt drøfter jeg datamaterialets validitet og reliabilitet, og beskriver de teknikkene jeg har brukt undervegs for å styrke datamaterialets kvalitet.

3.1 Casestudien som forskningsdesign

Casestudien som forskningsdesign og metode i samfunnsvitenskapelig forskning beskrives og diskuteres blant annet hos Yin (2009). Her defineres casestudien som

[...] an empirical inquiry that

- *Investigates a contemporary phenomenon in depth and within its real-life context, especially when*
- *the boundaries between phenomenon and context are not clearly evident. (Yin 2009, 18).*

Casestudien som forskningsdesign er godt egnet når en skal studere et kontekstavhengig fenomen i dybden (Dahler-Larsen 2007), der en har et stort antall mulige variabler som kan påvirke utfallet og der en vet lite om fenomenet som studeres fra før (Yin 2009; Fangen 2008). Det er velegnet dersom en ønsker å bruke flere datakilder og allerede tilgjengelige teorier på området (Yin 2009, 18). Casestudien er ikke bundet til bestemte metoder og teknikker, selv om den vanligvis kategoriseres sammen med de kvalitative forskningsmetodene. Derimot er metodisk triangulering et poeng (Yin 2009; Fangen 2008; Poteete, Janssen, og Ostrom 2010).

Casestudien egner seg for både utforskende studier som denne, og for studier der en leter etter årsakssammenhenger og mekanismer (Poteete, Janssen, og Ostrom 2010, 34-35). I forbindelse med undersøkelser av uformelle institusjoner har man som regel ikke tilgang til data på andre måter enn gjennom feltarbeid og intervjuer (Poteete, Janssen, og Ostrom 2010, 23).

Casestudien tar høyde for både kompleksitet og kausal heterogenitet, det vil si at det samme utfallet kan forårsakes av ulike sett av faktorer, men er sårbare blant annet når det gjelder ekstern validitet (Poteete, Janssen, og Ostrom 2010, 36). Et annet problem for

caseforskningen er at det er krevende både å syntetisere kunnskap fra og bygge videre på casestudier. Dette skyldes at de ofte blir gjort på så ulike måter i ulike disipliner og fagretninger at de er vanskelig både å få oversikt over, sammenstille og sammenligne. Resultatet kan bli at kumulativ kunnskapsutvikling uteblir (Poteete, Janssen, og Ostrom 2010, 39). Brukt på riktig måte og med strategisk og bevisst valg av case kan casestudien likevel framskaffe ny og analytisk generaliserbar kunnskap (Yin 2009; Dahler-Larsen 2007; Fangen 2008; Flyvbjerg 2006) og bidra i testing, raffinering og utvikling av teorier (Poteete, Janssen, og Ostrom 2010, 35). Det er imidlertid viktig at valget av case blir gjort med omtanke, basert på målet for undersøkelsen og fenomenet som skal undersøkes (Yin 2009), og at forskeren dokumenterer framgangsmåten godt og bruker teorier, begreper og operasjonelle mål på en konsistent og etterprøvable måte (Poteete, Janssen, og Ostrom 2010, 38).

3.2 Verran kommune som case

Når jeg i denne studien ser på samspill mellom normer og formelle institusjoner i utmark, er dette en åpen og vid problemstilling på et felt der det finnes relativt lite forskning fra før. Det er svært mange kontekstuelle forhold som kan tenkes å ha betydning. Jeg er ute etter å forstå intensjoner, normer og forestillinger som ikke finnes beskrevet formelt noe sted, og trenger å bevege meg mer i dybden enn i bredden i undersøkelsen. Casestudien er derfor etter min mening velegnet til å belyse problemstillingen min.

Caset jeg har valgt meg er Verran kommune i Nord-Trøndelag. Kommunen som enhet er valgt delvis på grunn av at det er lett å finne gode bakgrunnsdata om en administrativ enhet som en kommune (f. eks for å kunne telle opp antall hytter, finne hytteeiernes bosted etc). Undersøkelsen har underenheter i form av hytteeiere og grunneiere. Det gjør den til et *embedded single case-studium* i henhold til Yin (2009, 50). I Verran kommune dominerer det tradisjonelle, enkle hyttelivet. Hyttene er i stor grad enkle fjellhytter, hvor mange mangler veg helt fram og heller ikke har innlagt strøm og vann. Bruksarealet er beskjedent. Fenomenet jeg undersøker empirisk er i praksis knyttet til hytteeiere i mer eller mindre tettbygde hytteområder på fjellet. Langs Beitstadsundet finnes det andre typer hytter og fritidsboliger ved strandkanten, uten at disse hytteeierne representeres av noen hytteeierforening som på fjellet. Det midlertidige vernet av Holden hytteområde i Verran høsten 2009 – våren 2010 byr på en sjelden mulighet til å dokumentere, undersøke og analysere samspill mellom uformelle og formelle institusjoner i en verneprosess og foreslått områdevern etter Naturmangfoldloven. Deler av hyttefolket spilte her en aktiv rolle for å få til midlertidig vern. De var sterkt berørt av det foreslåtte vernet siden det omsluttet hyttene deres.

Dette tatt i betraktning kan en si at caset Verran som hyttekommune er typisk eller representativt for kommuner med tradisjonelt, enkelt hytteliv i fjellet. Det representative eller typiske caset kan gi informasjon som kan være gyldig for en større gruppe enheter enn selve caset (Yin 2009, 47). Samtidig representerer Verran og det som skjedde med vernet av Holden også en form for avdekkingscase. Avdekkingscaset¹ utpeker seg ved at forskeren får tilgang til en ellers lukket eller vanskelig tilgjengelig setting, for så å kunne dokumentere et fenomen kanskje for første gang (Yin 2009, 47). Verran gir oss en om ikke unik så i alle fall sjelden anledning til å studere uformelle institusjoner om bruk, vern og forvaltning av utmark i en situasjon der de ble aktualisert og ”tvunget til overflaten” av en kontroversiell verneprosess.

3.3 Datagrunnlag og metode

I denne studien består den viktigste delen av datamaterialet av åtte uformelle intervjuer med lederne for de sju hytteeierforeningene i Verran, samt med en tidligere leder av den største hytteeierforeninga. For å styrke datamaterialets reliabilitet ble også grunneier for området som ble midlertidig vernet intervjuet, og grunneiers oppfatninger av møtet med normer og uformelle institusjoner i Verran ble holdt opp mot og sammenlignet med det hytteeierforeningslederne fortalte.

I tillegg er register- og GIS/kartdata om hytter og hytteeiere stilt til disposisjon av Verran kommune, saksdokumenter og korrespondanse i saken rundt Dåapma nasjonalpark og midlertidig vern av Holdenområdet og noen relevante lokalavisoppslag brukt som støttemateriale.

Datainnsamlingen er gjort i perioden juni 2010 – mars 2011, og startet med en gjennomgang av saksdokumenter i Verran kommunes saksarkiver. Parallelt med dette analyserte jeg også GIS/kartdata og registerdata over hytteeiernes bosted og hyttenes beliggenhet, samt grunneierforholdene i utmarka i Verran. På bakgrunn av dette forberedte og startet jeg intervjuingen, og foretok fem intervjuer i september 2010. Dette datamaterialet ble så analysert på seinhøsten 2010, og brukt som grunnlag for å justere intervjuguiden og velge ut noen flere informanter. De siste fire intervjuene ble foretatt i perioden januar – februar 2011.

3.3.1 Uformelle intervjuer

I denne studien har jeg valgt uformelle forskningsintervjuer som viktigste

¹ *Revelatory case* hos Yin (2009), min oversettelse.

datainnsamlingsmetode. Uformelle intervjuer kan beskrives som samtaler mellom intervjuer og respondent ut fra en intervjuguide og et tema, men der verken svaralternativer eller spørsmål er forhåndsbestemt (Grønmo 2004, 127). Valget av denne kvalitative tilnærmingen følger av at studien har det Grønmo (2004, 129) kaller en analytisk beskrivelse som formål, og av at det er behov for stor grad av fleksibilitet i datainnsamlingen. Det finnes for få tidligere undersøkelser av fenomenet til at en kan satse på mer strukturerte datainnsamlinger. Formålet blir dermed å sikre relevans heller enn presisjon i datainnsamlingen. Det uformelle forskningsintervjuet er her brukt på den måten Rapley beskriver som *resource* og kilde til informasjon om verden utenfor intervjusituasjonen, og ikke som *topic* og en samkonstruert virkelighet mellom forsker og intervjuobjekt (Rapley 2007, 16-17). Forskeren selv er til stede i intervjuene, men påvirkningen er her forsøkt minimert gjennom en tradisjonell fasiliterende og nøytral tilnærming hos intervjuer (Rapley 2007, 16-18).

Jeg lot hele vegen informantene velge/foreslå sted for intervjuene. Det innebar at sted for intervjuene har vært informantenes bosted eller kontor og møtelokaler som jeg fikk tilgang til ved Høgskolen i Nord-Trøndelag. Alle de åtte intervjuene med hytteforeningslederne, som varte mellom 20 og 50 minutter, ble tatt opp på bånd og transkribert i løpet av få dager etter opptaket.

I analysearbeidet ble programvaren HYPERResearch benyttet for å kode og organisere deler av det transkriberte datamaterialet.

3.3.2 Støttmateriale fra arkiver og register

Siden data om grunneierforhold, hyttenes størrelse, beliggenhet og tekniske standard og hytteeiers bosted er tilgjengelige i kommunale register, var analyser av dette en rask og egnet måte å skaffe seg en innledende oversikt over relevante forhold ved hyttefenomenet i Verran på. Verran kommune lot meg få tilgang til alle relevante GIS-data. Det er brukt statistikk- og overlagringsverktøy i programvaren ArcGIS for å velge ut hyttene som hører til den enkelte hytteforening, for å kunne gi en oversikt over grunnflateareal, antall hytter og type hytte for hvert hytteområde. Det er også gjort en bufferanalyse for å velge ut hyttene som ligger ved sjøen, og skille dem fra fjell- og skoghyttene. Fra Verran kommune fikk jeg i tillegg lister over alle hytteeieres postnummer, og ut fra disse postnumrene har jeg gjort grupperinger av hytteeiers bosted i programvaren SPSS.

Alle saker i saksmappene om nasjonalparken i Verran kommunes saksarkiv ble gjennomlest, og jeg satte opp en kronologisk oversikt over hendelser med relevans for det midlertidige

vernet. Dette materialet inkluderer både saksutredninger fra saksbehandler i Verran kommune, politiske og administrative vedtak og brevkorrespondanse med naturforvaltningsmyndighetene, bruks- og beiterettshavere, hytteeierforeninger, grunneiere og interesseforeninger. I tillegg til en nyttig oversikt over de formelle hendelsene rundt det midlertidige vernet, ga denne dokumentanalysen et godt grunnlag for å utforme intervjuguider for samtalene med hytteeierforeningsledere og grunneiere. Jeg gjorde dessuten søk etter termen "Dåapma" i arkivsystemet Retriever ATEKST for perioden august 2008 til juni 2010 for å finne relevante avisartikler.

3.4 Kildekritikk og valg av informanter

Valg av kilder ble gjort etter en kildekritisk vurdering av tilgjengelighet, relevans, autentisitet og troverdighet, som beskrevet hos Grønmo (2004, 121-123). Ikke alle hyttegrendene i Verran er direkte berørt av planene om nasjonalpark i Dåapma, men jeg har likevel valgt lederne for de sju hyttegrendene i kommunen som informanter. Dette utvalget har jeg gjort for å få flere informanter og et rikere bilde av hytteeiernes normer og uformelle institusjoner. Under ligger en antakelse om at det i utgangspunktet ikke er store forskjeller mellom de uformelle institusjonene som påvirker bruk og vern av utmark i de ulike hyttegrendene i Verran, men at konteksten kan gjøre at de settes i spill på ulikt vis og får ulike konsekvenser i møte med formelle institusjoner.

Intervjuene som er gjort inkluderer samtlige ledere av Verrans sju hytteeierforeninger, samt personen som ledet den hytteeierforeningen som var aktiv i forbindelse med det midlertidige vernet i denne perioden. Ved å velge lederne i hytteeierforeningene sikret jeg meg god tilgjengelighet til informantene, siden de er lette å finne og vant til å uttale seg på vegne av hytteeierne. Hytteeierforeningslederne sitter dessuten strategisk til for informasjonsflyt også fra de andre medlemmene, og en kan regne med at de er blant de hytteeierne som har best oversikt over hva innbyggerne i hytteområdet mener, ønsker og forestiller seg.

Hytteeierforeningslederne er relevante i forhold til problemstillingen fordi de selv har hytte i området og de er valgt som representanter for de andre hytteeierne. Når det gjelder autentisitet, så er det ikke uproblematisk å la lederen for hytteeierforeningen representere hytteeierne når det gjelder holdninger til bruk og vern av natur. Dette er personlige forhold som kan variere sterkt innen et hyttefelt. Lederne er dessuten nokså homogene når det gjelder alder, og kjønnsfordelingen er skjev. Samtidig er tema for denne undersøkelsen uformelle institusjoner og normer, og jeg ønsker informanter som kan gi et godt innblikk i dette. De valgte lederne for hytteeierforeningene må kunne antas å ikke avvike dramatisk fra gjengse

normer blant resten av hyttefolket, siden de er vist denne tilliten. Det er lite sannsynlig at hyttefolket ville valgt personer som ikke var godt sosialt integrert i gruppen, som leder av foreningen. Innen rammene av en studie som dette ville det uansett ikke vært mulig å snakke med alle hytteeierne. Utvalget er derfor gjort etter en strategisk avveining mellom flere forhold. Jeg har ønsket å snakke med personer som er tilgjengelige, mest mulig engasjert og opptatt av problemstillingen, har en forholdsvis god oversikt også over hva andre mener og er integrert i lokale uformelle institusjoner på området. Vi ikke kan utelukke at ledere for interesseforeninger som hytteeierforeninger svarer strategisk for å oppnå ønskede resultater eller framstå som politisk korrekt. Informantene i denne undersøkelsen er dessuten ikke lovet fullstendig anonymitet. Det var ikke mulig å sikre seg mot indirekte identifisering. Dette er opplyst om både i informantbrevet (vedlagt) og ved første kontakt for å avtale intervjuet², og det kan ha påvirket svarene. Dette er forhold som kan påvirke troverdigheten til kildene.

3.4.1 Presentasjon av informantene

De åtte hovedinformantene i undersøkelsen er fra 44 til 70 år gamle, det er to kvinner og seks menn og alle er gift og har barn. Fire av dem er bosatt i Verran kommune, tre i nabokommuner og en et annet sted i Nord-Trøndelag. Reisetiden deres til hytta varierer mellom 30 minutter og to timer, og flertallet har under en times reisetid hjemmefra til hytta. En av hytteeierne i studien har universitetsutdannelse, tre har profesjonsutdanning fra høyskole, to har teknisk fagskoleutdanning, en har fagbrev og en har linjedelt ungdomsskole/framhaldsskole som høyeste utdanningsnivå.

3.5 Bruk av intervjuguider og kart

Det ble benyttet to ulike intervjuguider i intervjuene med hytteforeningslederne. I det første intervjuet prøvde jeg ut intervjuguiden, som så ble justert noe før den ble brukt i resten av intervjuene med hytteforeningslederne. For den tidligere hytteforeningslederen ble det utviklet en egen intervjuguide. Intervjuguidene er vedlagt.

I tillegg benyttet jeg meg av topografiske kart over området i forholdsvis stor målestokk, med hyttene i hytteeierforeningene spesielt uthevet. Kartene ble forelagt informantene tidlig i intervjuet, og de ble bedt om å tegne inn de mest brukte utmarksområdene rundt hyttene. De ble også bedt om å fortelle hva de og de andre hytteeierne brukte områdene til. Flere av informantene vendte stadig tilbake til dette kartet i løpet av intervjuet, og jeg fant at det

² Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) har godkjent prosjektet og datainnsamlingsmetodene som er brukt.

fungerte som et støttende hjelpemiddel (Flemsæter 2009, 35) av stor verdi. Flemsæter brukte ortofoto/gårdskart på en liknende måte i sin undersøkelse av praktiseringen av eierskap til norske småbruk. Som Flemsæter fant også jeg at de visuelle hjelpemidlene gjorde det lettere for informanten å framstå som en aktiv ekspert på sin og hytteeiernes bruk av utmarka, heller enn et passivt objekt for utspørring. Kartet ga også meg som forsker mulighet til å peke, vise og stille mer relevante og presise spørsmål om landskapet. Tegningene informantene laget har i liten grad blitt brukt som data i denne undersøkelsen, så den supplerende funksjonen til de visuelle hjelpemidlene er også hos meg av mindre betydning enn den støttende (Flemsæter 2009, 33-35).

3.6 Validitet

Datamaterialets validitet betegner hvor godt det innsamlede materialet er egnet til å svare på problemstillingene, og handler blant annet om å finne operasjonelle mål på de konseptene en studerer (Grønmo 2004, 221; Yin 2009, 41). Begrepsvaliditet er graden av samsvar mellom teoretiske begrep og operasjonelle mål. Det mest sentrale teoretiske begrepet i denne undersøkelsen er uformelle institusjoner, og begrepsvaliditeten vil derfor først og fremst dreie seg om hvorvidt spørsmålene i intervjuguiden som brukes er egnet til å få fram informasjon om disse. Ulikt formelle institusjoner som vanligvis finnes nedskrevet, er de uformelle institusjonene internalisert i informantene selv. Sterke uformelle institusjoner blir en selvfølgelig del av den sosiale bakgrunnskunnskapen til personene, og det kan derfor være vanskelig å få informantene til å artikulere dem som svar på direkte spørsmål i et intervju. Strategien jeg valgte var å stille spørsmål som åpnet for fortellinger om ulike sider ved hyttelivet og bruken av natur og utmark, slik at de uformelle institusjonene ble beskrevet indirekte gjennom hvordan informanten beskrev opplevelser, situasjoner, følelser, møter og konflikter knyttet til hyttelivet.

Intervjuguiden som er brukt for hytteforeningslederne starter med svært åpne spørsmål, og inviterer informanten til å beskrive hytta, området rundt hytta, hvordan de bruker området og hva de bruker utmarka til. Her ble informantene også forelagt et kart i stor målestokk og bedt om å tegne inn områdene som ble flittigst brukt av medlemmene i foreninga. Disse åpne spørsmålene og kartet bidro sammen til at alle intervjuene starter med en rik og spontan beskrivelse av natur, terreng, opplevelser og aktiviteter knyttet til utmarka rundt hytta. Alle informantene beskriver hva de setter pris på med "sitt" område, og datamaterialet gir dermed gode data om natursynet deres, hvilke verdier de ser i natur og landskap og hvordan de mener natur bør nytes, forvaltes, brukes og vernes om. Videre følger noen mer konkrete spørsmål

knyttet til andres bruk av og rettigheter i utmark, til allemannsretten og til grunneier og betydningen av eiendomsforholdene i utmarka. Det siste spørsmålet handler om hva en ser som trusler mot opplevelsene av hyttelivet, og dette spørsmålet åpner for beskrivelser av situasjoner der formelle og uformelle institusjoner rundt bruk av utmarka er i åpen eller latent konflikt med hverandre. Jeg har i tillegg noen helt konkrete spørsmål om informantens syn på fortetting av hytteområdet, den planlagte nasjonalparken, beitedyr og skogsdrift, og dersom informanten ikke har kommet inn på dette av seg selv tidligere i intervjuet spør jeg om det på slutten av samtalen. Dette er spørsmål om konkrete tema som er egnet til å få fram hva en opplever som egne og andres rettigheter i utmarka, og gjennom dette også beskrivelser av forholdet mellom formelle og uformelle institusjoner.

Ekstern validitet handler om funnenes generaliserbarhet, og i denne studien er gyldighetsområdet klart begrenset til andre hyttekommuner med overveiende tradisjonell, enkel hyttebebyggelse i fjellet og skogen og lokale hytteeiere. Før studien er replisert i andre kommuner, må en imidlertid være forsiktig med generaliseringer siden det er svært mange kontekstuelle forhold som har betydning for uformelle institusjoner og folks oppfatninger (Ostrom 2005). Samtidig er det heller ingen grunn til å anta at Verran kommune skiller seg i stor grad fra andre rurale norske utmarkskommuner med lange hytte- og friluftslivstradisjoner, og jeg mener studien er generaliserbar nok til at den har verdi som utgangspunkt for liknende studier på andre steder.

3.7 Reliabilitet

Reliabiliteten betegner datamaterialet pålitelighet, og refererer blant annet til om resultatene er etterprøvbare for andre forskere med tilgang til de samme informantene. Data med høy reliabilitet er i liten grad påvirket av forskeren selv og av metoden og undersøkelsesdesignet (Grønmo 2004, 221). Å dokumentere datainnsamlingen og behandlingen av data godt er sentralt slik at det framstår entydig og klart hva som er gjort og hvordan. I forbindelse med uformelle intervjuer vil forskeren alltid være mer tilstede og kunne påvirke informantene mer enn ved kvantitative undersøkelser, og en fullstendig etterprøvbarhet er derfor vanskeligere å få til i slike studier. Men det er mulig å få til transparens gjennom å beskrive og dokumentere datainnsamlingen og mulige feilkilder eksplisitt. Dette gjør det mulig for andre å vurdere påliteligheten og kvaliteten på arbeidet (Poteete, Janssen, og Ostrom 2010, 37).

Jeg har gjort dette gjennom å føre metodologiske notater (Grønmo 2004, 239), det vil si en datainnsamlings- og behandlingsprotokoll³ der hvert intervju er beskrevet med konteksten, mine etterrefleksjoner omkring reliabilitet og rapport i intervjuet og mulige feilkilder og problemer. Dette er en av strategiene Yin (2009, 41) foreslår for å øke reliabiliteten til dataene. For behandlingen av register- og GIS/kartdata har jeg notert alt som er gjort med datasettene i den samme protokollen, og hvordan de er kodet, omkodet og presentert. Alle intervju er transkribert i sin helhet, inkludert mine spørsmålsformuleringer, noe som gjør det mulig for andre å etterprøve analysene mine. Informantene har fått sjansen til å lese gjennom og kommentere sitatene sine samt deler av analysene og tolkningene mine av datamaterialet før det er publisert. Reliabiliteten styrkes dessuten av at det er sterk grad av intern konsistens i datamaterialet, også mellom ulike datakilder som intervjuer, avisintervjuer og brevkorrespondanse (Grønmo 2004, 230). Intervjuene med grunneier bekrefter i stor grad det hytteforeningslederne forteller når det gjelder det som skjedde rundt det midlertidige vernet på Holden.

³ Denne protokollen kan gjøres tilgjengelig for de som måtte ønske å bruke den til å vurdere kvaliteten på arbeidet, men av personvern hensyn overfor informantene er den ikke utgitt i arbeidsnotatform.

4. Konteksten i Verran kommune

I dette kapitlet presenterer jeg Verran kommune som case, og jeg vil gi en kort oversikt over friluftslivstradisjoner, hytter, hytteeiere og deres bruk av utmarka og grunneierforhold i Verran kommune. Jeg kommer også inn på midlertidig områdevern av Holdenområdet i forbindelse med Dåapma nasjonalparksaken. Formålet med dette kapitlet er å beskrive og gi en oversikt over den lokale historiske og sosiale konteksten som bakgrunn for analysen av hytteeierne forestillinger og uformelle institusjoner rundt bruk og vern av utmark.

Talldata er, der ikke annet er oppgitt, basert på GIS- og registerdata som jeg har fått tilgang til gjennom Verran kommune. Jeg har sammenlignet data fra Verran med data fra Bygdeforsknings store hytteundersøkelse i 2008 (BBF-undersøkelsen). Beskrivelse av det metodiske, av utvalg, generaliserbarhet og så videre for dette datasettet finnes hos Farstad, Rye og Almås (2009). Det er også benyttet tekstdata fra Verran kommunes saksarkiv i sakene rundt Dåapma nasjonalpark, samt data fra intervjuene med hytteforeningslederne.

4.1 Verran kommune

Verran kommune ligger i Nord-Trøndelag og nord på Fosen-halvøya, og det største tettstedet Malm med 1600 innbyggere ligger cirka 15 mil fra Trondheim og cirka 3 mil fra Steinkjer. Kommunen har strandlinje mot Beitstadsundet, og strekker seg via skogkledde lier opp til snaufjellet (tregrensa er på 3-400 meter i dette området). Ifølge Verran kommunes nettsider er kommunens totale areal på 601 kvadratkilometer, og cirka 2900 personer er bosatt i kommunen. Industri er fortsatt den viktigste næringsvegen i kommunen, men gruvedriften som formet framveksten av gruvebyen Malm fra 1906 og framover ble endelig avviklet i 1997 (Verran kommune). Tettstedet Malm har en svært spesiell historie i nordtrøndersk sammenheng, blant annet med et sterkt og tydelig hierarkisk lagdelt samfunn som vokste fram i gruvebyen, med skarpe skiller mellom arbeiderne i gruva og bedriftsledelsen. Malm skilte seg i gruvetida klart ut fra det omkringliggende bonde- og landbrukssamfunnet (Ekman 2010). Før malmsamfunnene og industrireisinga fra 1906 var også Verran i hovedsak et landbruksbasert samfunn, og kommunen har fortsatt et aktivt landbruk. Utmarka i store deler av kommunen brukes aktivt til beiteland for rein, sau og storfe. Det er flere aktive beitelag i Verran, som blant annet er sentrale i utprøvingen av ny teknologi for elektronisk overvåking av sau på beite (Nossum 2008, 2009; Haugset og Nossum 2010). Det produseres dessuten vannkraft i flere vassdrag i kommunen, og fem av de sju hyttegrendene som er med i denne undersøkelsen ligger ved et regulert vatn/vassdrag.

4.2 Friluftslivstradisjoner og hytteliv

De første hyttene i området rundt vatnet Holden ble bygd tidlig på 1900-tallet, og da var det de privilegerte i samfunnet som bygde. I mellomkrigstida begynte disse å få selskap av andre med svært sterke jakt- fiske og friluftslivsinteresser. I 1945 var det cirka 80 hytter i området. Etter krigen skjøt hyttebygginga på Holden fart, slik at det i 1970 var 230 hytter i området (Holden hytteeierforening). Arbeidsfolket i Fosdalen Bergverks AS utgjorde en viktig del av hyttebefolkningen, og det har sannsynligvis preget hele hytteområdet:

Folket i bygda hadde relativt sett god fortjeneste ved Fosdalen Bergverk A/S, og det var ennå ikke aktuelt med Syden - turer. Da bygde man seg heller ei lita hytte ved Holden. Den var gjerne mindre enn 30 m² i utgangspunktet, med stue, kjøkken og soverom. Vi vet ingen som bygde prangende hyttepalass på den tid. Ideen om likhet og jamstilling var dypt grunnfestet.

(Holden hytteeierforenings nettsider, lesedato 16. januar 2011.)

Jakt, fiske og friluftsliv var en så viktig aktivitet blant innbyggere i Malm under gruvas storhetstid på 50-tallet at da Fosdalen Bergverk laget filmen "Bergmenn" i 1952 ble også bilder fra hytte- og båtliv på Holden vist og kommentert. Bedriftsavisen "Salva" som gikk ut til alle husstander hadde fast spalte om natur og friluftsliv (Larsen, Skevik, og Vanebo 2006, 178-179). Også i dag er natur og friluftsliv viktig for innbyggerne i Verran kommune. I en spørreundersøkelse fra 2008/2010 (Haugum og Sivertsen 2010, 29-30) svarer innbyggerne at tilgangen til natur både er blant det de er mest opptatt av og mest tilfreds med i kommunen sin.

Typiske friluftaktiviteter blant hyttefolket i Verran er fot- og skiturer, båtturer, fiske, jakt, bær- og sopplukking og det å gjøre opp kaffebål i fjellet. Det er liten variasjon i beskrivelsene informantene mine gir av hvordan de bruker utmarksområdene rundt hytta. Alle hytteforeningslederne nevner dessuten høsting av naturressurser i en eller annen form når de blir bedt om å beskrive sin bruk av utmarka. Alt i alt tyder mye på at hyttefolket i Verran hører hjemme i kategoriene høsteorienterte og tradisjonelle friluftslivsutøvere, mens moderne rekreasjonsutøvere og fleksible profesjonsutøvere er lite framtrædende grupper (Ericsson 2006). I BBF-undersøkelsen fant en at 36 prosent av hytteeierne driver jakt og fiske fra hytta (Farstad, Rye, og Almås 2009). Funnene i denne studien, der samtlige informanter nevner fiske som en viktig aktivitet på hytta, indikerer at interessen for høsting er noe større i Verran selv om en ikke kan trekke slutninger om utbredelse fra kvalitative data.

4.3 Hytter og hyttegrender

I 2010 var det til sammen 835 hytter i Verran kommune. 86 prosent av disse er bygd som fritidsboliger, mens resten er enten helårsboliger som brukes som fritidshus eller setrer og sel. De fleste hyttene ligger enten i skogen, i fjellskogen eller på snaufjellet. Datamaterialet mitt tillater meg ikke å skille mellom skog- og fjellhytter. 124 hytter (15 prosent) ligger mindre enn 200 meter fra strandlinja og kan betegnes som hytter ved sjøen. Det er her langs sundet vi finner de fleste tidligere helårsboligene som brukes som fritidsboliger.

Hyttebebyggelsen ligger både i hytteområder og spredt i skogen og fjellet (se kart, figur 4-1). Flertallet av hyttene har ikke innlagt vann, avløp og strøm, og heller ikke veg helt fram. I Verran finnes det per januar 2010 sju hytteeierforeninger, alle knyttet til fjell- og skoghyttene. Til sammen ligger cirka 500 hytter innenfor det som disse hyttegrendene definerer som "sitt" område. De største hyttegrendene er Holden med 239 hytter og Fergeli med 135 hytter, den minste er Kastbotn med 14 hytter. Ifølge de sju hytteeierforeningslederne bidrar disse foreningene både med å organisere sosiale treff og nødvendige dugnader og som interesseforening for hytteeierne i konkrete saker opp mot kommune, grunneier, kraftverk og lignende.

Hyttene i Verran har et gjennomsnittlig grunnareal på 71,1 kvadratmeter, og størrelsen på hyttene varierer noe mellom hyttegrendene (se tabell 4-1). Hyttene i Verran er gjennomsnittlig ti kvadratmeter mindre enn gjennomsnittet i Norsk senter for Bygdeforskning hytteundersøkelse, og variasjonen i størrelse er mindre. Det er kommunale reguleringer på maksimal størrelse på hytter i de ulike hyttefeltene i Verran. Hytteforeningslederne gir dessuten klart og samstemt uttrykk for at det ikke er ønskelig med "hyttepalass" eller høystandardhytter i områdene fra deres side, og at fjellhytter helst skal være litt enkle primitive:

Det er viktig at vi tar vare på at dette er et hytteområde for sånne hytter. Og når jeg sier sånne hytter, så tenker jeg HYTTE. Ikke bolighus på fjellet. (Informant A)

Tabell 4-1: Oversikt over gjennomsnittlig grunnflatestørrelse for hytter i Verran, i de ulike hyttegrendene, hytter ved sjøen i Verran, for hytter på landsbasis representert gjennom Bygdeforsknings spørreundersøkelse (Farstad, Rye og Almås 2009) og for nybygde norske hytter i 2009 basert på tall fra Statistisk sentralbyrå. Det er 117 hytter (14 prosent) i Verran som jeg ikke har fått oppgitt grunnflateareal for, da de er målt inn på kommunens kart kun som punkter.

	Gjennomsnitt:	Minimum:	Maksimum:	Standardavvik:
Holden (N=227)	63,6 kvm	16 kvm	161 kvm	21,4 kvm
Fergeli (N=116)	84,7 kvm	15 kvm	177 kvm	26,3 kvm
Røssin (N=14)	84,5 kvm	41 kvm	122 kvm	27,1 kvm
Ormseten (N=18)	74,3 kvm	45 kvm	127 kvm	24,2 kvm
Kastbotn (N=11)	58,1 kvm	20 kvm	94 kvm	26,9 kvm
Gotvatnet (N=34)	68,7 kvm	25 kvm	127 kvm	26,7 kvm
Skammen (N=15)	75,0 kvm	48 kvm	134 kvm	20,8 kvm
Alle hyttegrender (N=435)	70,7 kvm	15 kvm	177 kvm	25,4 kvm
Hytter ved sjøen (N=121)	78,1 kvm	22 kvm	224 kvm	26,1 kvm
Alle hytter i Verran (N=718)	71,1 kvm	15 kvm	224 kvm	26,1 kvm
Norge (BBF-undersøkelsen)	80,0 kvm	6 kvm	820 kvm	52,0 kvm
Nybygde hytter Norge 2009	106,6 kvm	-	-	-

4.4 Hytteeiernes bosted

Halvparten av hytteeierne i Verran kommune har også bosted i den samme kommunen (se tabell 4-2). 69 prosent av hyttene eies av personer enten fra Verran eller fra en av de sju nabokommunene Namdalseid, Steinkjer, Inderøy, Mosvik, Leksvik, Åfjord og Rissa. Nærmeste storby Trondheim med omegn (15 mil fra kommunesenteret Malm) er representert med 5 prosent av hytteeierne, mens resten bor spredt i resten av landet. Verran ser dermed ikke ut til å være en del av det rekreasjonsmessige omlandet til Trondheim (Overvåg 2009), og det er ikke noe stort trykk av urbane fritidsboligeiere på jakt etter fritidsopplevelser i Verran.

Derimot representerer Verran i stor grad et hyttefenomen der bygdefolk har hytte i sitt eget nærmiljø, i "heimfjellet", med kort reisetid og liten kulturell forskjell fra heimstedet. De som er bosatt lenger unna hytta, har ifølge informantene mine vanligvis tilknytning til kommunen. De kan være tidligere innbyggere, ha vokst opp der, ha arbeidet i industrien der en periode eller ha arvet hytta. I hyttegrendene jeg har undersøkt hører det med til sjeldenhetene at helt utenforstående bosatt langt unna Verran "oppdager" området og kjøper hytte der, selv om det av og til skjer. Hytteeierne i Verran er dermed i stor grad det Ericsson (2006) kaller sosialt forankrede fritidshuseiere. Det er ikke uvanlig at norske hytteeiere har sterk sosial forankring i hyttekommunen: I BBF-undersøkelsen fant man at nesten annenhver utenbygds hytteeier

hadde slekt i hyttekommunen, og at fire av ti hadde tilbrakt tid i den samme hytta i oppveksten (Farstad, Rye, og Almås 2009).

Tabell 4-2: Oversikt over bosted for hytteeierne i Verran kommune. At N=872 og antall hytter kun er 835 skyldes at noen hytter står oppført med flere eiere.

Bosted hytteeier:	Antall:	Andel:	Kumulativ andel:
Verran kommune:	444	51 %	51 %
Nabokommuner:	158	18 %	69 %
Trondheimsområdet:	46	5 %	74 %
Resten av landet:	224	26 %	100 %
Totalt:	872	100 %	

4.5 Grunneiere og uenighet om jakt- og fiskretter

Grunneierforholdene i Verran kommune har stort mangfold (se figur 4-1). Relativt store deler av kommunen er statsallmenning, og kommunen eier et areal kalt Verran kommuneskoger. Det finnes videre en rekke private, mindre grunneiere i form av lokale gårdbrukere. En større skogeiendom var tidligere en bygdeallmenning (Lindstrøm udatert). Siden har eiendommen hatt flere eiere, både private og offentlige. Nåværende eier Ulvig Kiær AS kjøpte denne eiendommen i 2004. En rettssak med en annen interessert kjøper førte imidlertid til at Ulvig Kiær AS i praksis tok eiendommen i bruk først i 2009. Den største hyttegrenda i Verran, Holden med 239 hytter, ligger midt inne i denne eiendommen.

Det har helt siden tidlig på 1900-tallet vært uenighet mellom grunneierne og bygdefolket i Verran om bygdefolket hadde rett til jakt uten hund i den tidligere bygdeallmenningen (Brekken 2002). Noen av hyttegrendene ligger slik til at de berøres av denne uenigheten, og flere av informantene mine kommer inn på dette temaet i intervjuene. En forteller at han aldri har kjøpt fiskekort i den tidligere allmenningen, selv om fiske er en av favorittaktivitetene hans på hytta. En annen beskriver forholdene under tidligere grunneiere slik:

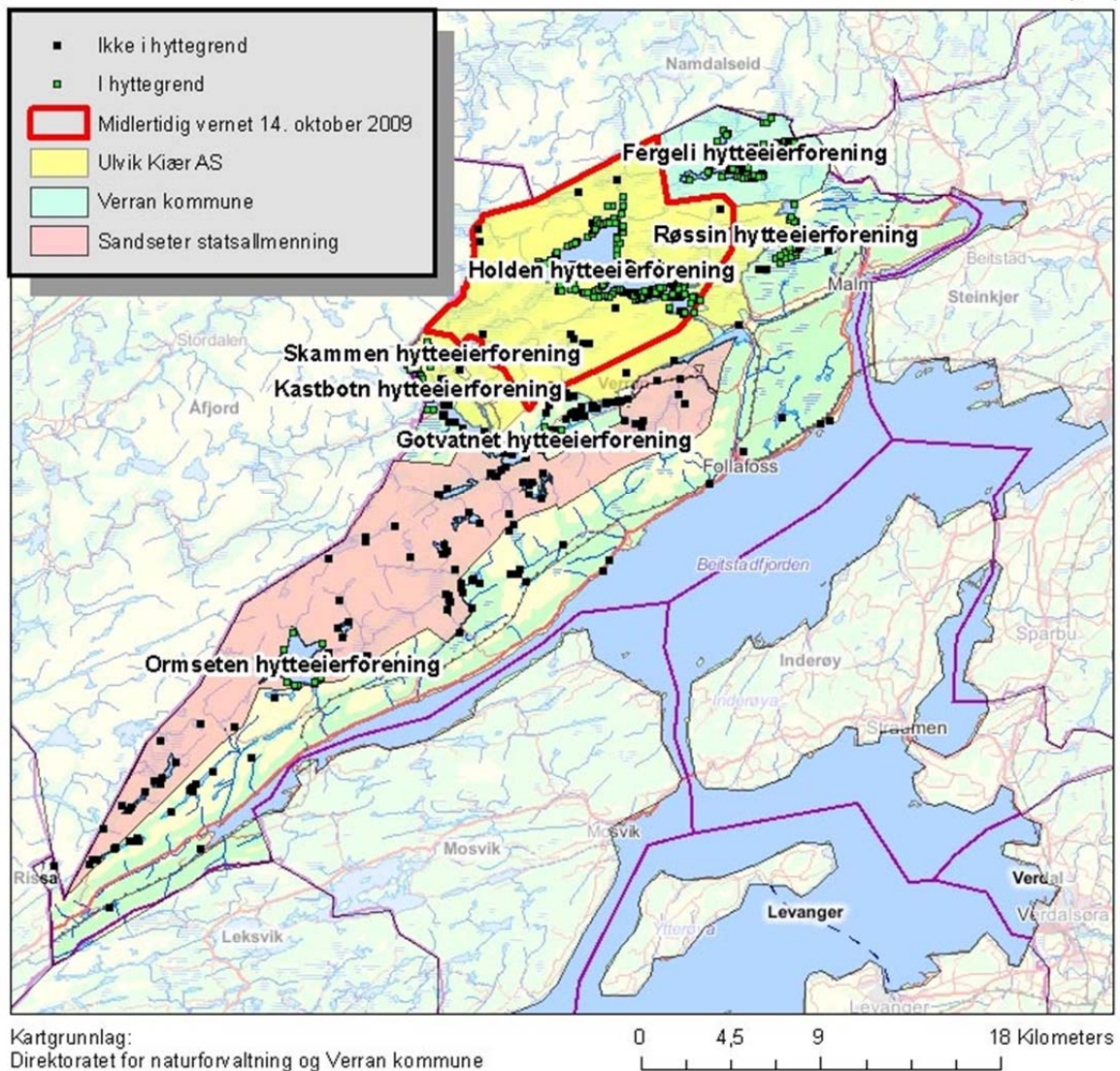
Man har vel hatt en oppfatning av at... de har ikke hatt så mange tanker rundt forvaltning av området. Så det har på en måte vært litt sånn... kall det anarki, da, knyttet til at... at, ja dette med fiskekort for eksempel, så har det ikke vært noe organisert salg av fiskekort der, den som har villet fiske har jo fisket, og.. den som har villet jakte, har jaktet. Så det har vært litt på den basis.(Informant I).

En tredje informant peker på at området har vært del av det han kaller en "hestehandel" en gang i tida, og at det ville vært bedre om kommunen eide det blant annet fordi private eiere kan komme til å "stenge" jakta i området for vanlige bygde- og hyttefolk gjennom å sette høye priser.

4.6 Midlertidig vern ved Holden 2009

I august/september 2009 tok ordførerne i Verran og fire nabokommuner initiativet til en prosess for å få vernet fjellområdet Dåapma som nasjonalpark etter den nye Naturmangfoldloven (Norge 2009). I det 400 kvadratkilometer store området som ble foreslått utredet for vern lå også hytte- og friluftsområdet ved Holden. I forbindelse med denne prosessen gjorde Direktoratet for naturforvaltning (DN) den 14. oktober 2009 vedtak om et midlertidig vern av området rundt Holden, på Ulvig Kiærs eiendom. Alle hyttene i området ble inkludert i verneområdet, men ikke selve vannflata. Begrunnelsen som ble gitt for vedtaket var at grunneier utførte skogsdrift i området som var uheldig med tanke på et eventuelt framtidig vern som nasjonalpark. Den lovlige skogsdriften ble utført sommeren og høsten 2009, på barmark. Det midlertidige vernet var svært kontroversielt og ble opphevet igjen 1. mars 2010. Hytteeierne på Holden støttet det midlertidige vernet og ga uttrykk for at de ønsket at hytteområdet deres skulle bli en del av en nasjonalpark (Landsem 2009; Arntsen 2009). Området med hyttene rundt Holden ble senere tatt ut av forslaget til Dåapma nasjonalpark, blant annet etter ønske fra Verran kommune.

Verran kommune: Hytter og grunneierforhold

Figur 4-1: Kart som viser hyttene og hyttegrendene i Verran kommune, området som var midlertidig vernet i noen måneder og arealene til kommunens tre største grunneiere. Arealene uten fargelegging hører til lokale gårdbrukere.

4.7 Oppsummering

Verran kommune preges både av å være et aktivt landbrukssamfunn og av at tettstedet Malm har vært et stort og viktig industristed i forholdsvis nær fortid. Bruk av utmarksressurser gjennom beiting og jakt, fiske og friluftsliv som fritidssysler har en sterk stilling blant innbyggerne. Som hyttekommune domineres Verran av hyttefolk med sosial tilhørighet til området og bygda, og preges av enkelt, tradisjonelt og høsteorientert friluftsliv med utgangspunkt i beskjedne fjellhytter med lav standard. Kommunen har mangfold i grunneierforhold, og det er uenighet om jakt- og fiskerettigheter i en tidligere allmenning som

nå er i privat eie. En av hytteeierforeningene støttet høsten 2009 et midlertidig vern av selve hytteområdet inne i denne eiendommen. Begrunnelsen for vernet var at grunneier utførte skogsdrift i området. Skogsdriften ble utført på barmark og innenfor rammene av gjeldende regelverk.

Uenigheten om jakt- og fiskerettighetene og konflikten rundt skogsdriften og det midlertidige vernet antyder at det ikke alltid er samsvar mellom de formelle institusjonene og normene som regulerer bruken av utmarka i Verran. I det videre vil jeg derfor ta for meg de uformelle institusjonene som regulerer hytteeierne bruk og vern av utmark, og analysere hvordan disse spiller sammen med lover og andre formelle institusjoner i utmarka.

5. Uformelle institusjoner blant hytteeierne

I dette kapitlet vil jeg beskrive tre uformelle institusjoner jeg fant gjennom intervjuene med hytteforeningslederne i Verran. Først gjør jeg rede for hvordan jeg har sluttet meg fram til de uformelle institusjonene ut fra utsagn og fortellinger informantene har kommet med, og bringer sentrale eksempler på normative utsagn fra informantene. Deretter presenterer jeg de institusjonelle påstandene jeg mener utgjør kjernen i de uformelle institusjonene, og noen punkter om det konkrete innholdet i hver av dem. Beskrivelsen av hver institusjon avsluttes med en kort drøfting opp mot relevant teori og tidligere forskningsfunn.

5.1 Tolkning av normative utsagn

Uformelle institusjoners ofte implisitte natur og “selvfølgelighet” for aktører som rammes inn av dem gjør dem vanskelig å undersøke, beskrive og studere for utenforstående. Ofte er feltarbeid og deltakende observasjon eneste måten å komme i inngrep med disse institusjonene på (Poteete, Janssen, og Ostrom 2010, 23-24). Det finnes få skriftlige kilder, og det er ikke engang sikkert at informantene selv kan artikulere normene om en ber dem om å beskrive dem. I denne analysen har jeg benyttet meg av at kontroverser rundt nasjonalpark, skogsdrift og nye grunneieres utmarksforvaltning har utfordret noen av lokalsamfunnets normer og satt dem i spill. Ved å spørre åpent rundt disse kontroversielle temaene har jeg forsøkt å få tak i de underliggende uformelle institusjonene som utfordres.

Institusjonene kommer til syne gjennom hytteforeningsledernes fortellinger og utsagn om hva de og andre gjør, hva en bør og ikke bør gjøre og hva som er verdifullt, viktig og vanlig. Normative utsagn kan være forholdsvis direkte og tydelige, som disse tre utsagnene går på tilgang til goder fra naturen og på vern om de estetiske verdiene i naturen:

Nei, jeg synes alle sammen skal få bruke naturen oppi her i alle fall. Uten å betale alt for mye for det også. Så det er fritt fram for fiske og... jakt kanskje bør reguleres noe. Sånn som... rypebestanden er dårlig, vet du, så de bør kanskje bli stoppet litt. Men fiske – her bør absolutt alle få gratis fiske, vet du. (Informant J).

Men jeg er av den formening at folk må få bygge seg hytter. For det er ikke etter min mening noen forringelse for naturen. Men hyttene bør ikke være i en klynge. Det synes jeg er dumt. (Informant H).

Ja, det... ikke sant, du sager ikke ned tre og hiver igjen og... du rydder opp etter deg. Vi hiver ikke søppel, det finnes ikke... det finnes nesten ikke et appelsinskall i området, som er der det ikke skal være. Og det synes jeg er en veldig bra ting. (Informant H)

Andre er mer indirekte normative, for eksempel gjennom å fortelle og begrunne hva en har gjort for å “forbedre” naturen. Vern og bruk av naturen går hånd i hånd for denne informanten:

For der vi har lagt stien nå, der var det kun blautmyrer, så vi vadet opp til anklene nesten. [...] Vi har duk under og sand oppå. Jeg ser nå at det allerede har begynt å bli grønt, så det er nå ikke... det vises ikke... det ødelegger ikke naturen. Vi føler at vi tar mer vare på den i stedet for den svarte myra som er opptrampa og ikke ser ut i det hele tatt. (Informant E)

Beskrivelsene av det som skjedde i forbindelse med skogsdriften og det midlertidige vernet på Holden gjorde det også mulig å beskrive normer rundt hva som forventes av en god grunneier:

Jeg tror jo det at, om man hadde spilt litt mer på lag i utgangspunktet, og hatt en dialog i fra grunneier sin side, opp imot de som er brukere av området, og kanskje spesielt da hytteeierforeninga, så kunne man på en måte ha unngått mye av den støyen som ble i den situasjonen som oppsto. [...] Men her på en måte... man bare plutselig observerte at her var det satt i gang noe. Hytteeierforeningen hadde ikke fått noen henvendelse i forkant om at nå tenkte man å starte hogsten. (Informant I)

Normer for godt naboskap indikeres blant annet av eksempler på hva en som hytteeier må tåle av andres bruk av utmarka, og hvor grensene for “akseptabel” atferd og utmarksbruk går:

Vi har hatt sauer gående bakom, og ... De må få lov å gå der de, som har vært der bestandig, så den er helt grei. (Informant C).

Før så tappet de [kraftverket] jo slik at myra og alt dukket fram, vet du. Så vi ringte jo stup i ett! (Informant J).

Jo, men det er jo egentlig noe som må til, for at naturen skal få... skogen kan jo ikke bare står der og forvokse og til slutt råtne ned. For skogsdrift må jo drives. Men det er klart at... jeg har jo sett noen tilfeller, ikke oppi her, da, men på andre plasser, med de skogsmaskinene som brukes i dag, så... så ødelegger de mer enn en snøskuter på vinters tid! (Informant B).

Jeg har gjort tolkninger og slutninger med basis i disse og andre normative utsagn fra informantene mine, og samlet normene jeg fant i knipper i form av uformelle institusjoner som regulerer bruk, vern og forvaltning av utmark blant hytteeierne. For å øke reliabiliteten til analysen og funnene, har jeg latt informantene få lese gjennom beskrivelsene av de tre uformelle institusjonene og kommentere dem hvis de ønsket det.

Ut fra intervjuene mine med hytteforeningslederne i Verran synes det å være tre viktige knipper av sosiale normer, eller uformelle institusjoner, som regulerer hyttefolkets bruk av,

vern om og forventninger til forvaltning av utmark i området. Jeg har kalt de tre institusjonene *Vern gjennom tilstedeværelse, Tilgang og høsting og Forvaltning og godt naboskap.*

5.2 Vern gjennom tilstedeværelse

En bør bruke og legge til rette for bruk av utmarka slik at ikke naturen ødelegges, spesielt i forhold til de estetiske verdiene.

- Man verner naturen ved å bruke den aktivt, tradisjonelt og omtenkstomt
- Friluftsliv og naturvern er to sider av samme sak.
- Estetikk er et av naturens viktigste kvaliteter, og ingen må gjøre det stygt i naturen
- En må ikke kaste søppel i utmarka, og en må holde det fint og ryddig rundt hytta
- Det skal ikke være for mye “fjære sjø” på fjellvatn (regulerte vatn)
- En kan gjerne forbedre naturen: hugge trær som skygger for sola, lage stier, legge vandreplank som beskytter myra og gjør det lettere å gå, sette ut fisk, drive tynningsfiske.

Hytteeierne ser estetikk som en helt sentral verdi ved naturen, og estetiske verdier må en være til stede i området for å kunne nyte. Bay-Larsen og Fedreheim (2008) beskriver det antroposentrisk natursynet der naturen tilkjennes verdi først og fremst som grunnlag for menneskelig eksistens og utfoldelse, og det biosentrisk/økosentrisk der en først og fremst tilkjenner naturen en egenverdi uavhengig av mennesket. Den uformelle institusjonen om vern gjennom tilstedeværelse gir uttrykk for et antroposentrisk natursyn. I Berges (2006) typologi over ulike landskapsgoder er godene hytteeierne beskriver i intervjuene knyttet rekreasjonsområdet: Goder som det ikke er konkurranse om fordi en persons konsum ikke hindrer en annen i å konsumere, men som det kreves tilstedeværelse i området for å kunne nyte. Rekreasjonsgoder er klubbegoder som kan nytes fritt av medlemmene i “klubben” (de med hytte i området). Å verne om natur vil dermed si å verne om naturopplevelsene for klubbmedlemmene, og å sikre at de fortsatt kan nytes ved å legge til rette for god tilgjengelighet.

5.3 Tilgang og høsting

Alle bør ha fri tilgang og gode muligheter til å ferdes i naturen og utmarka og høste fra den.

- Alle må få anledning til å bruke naturen
- Det skal ikke koste noe å bruke naturen
- Folk bør få bygge seg hytter for å kunne bruke naturen

- Motorbåt og snøskuter bør kunne brukes til en viss grad, for å kunne bruke naturen
- Fiske bør være gratis for alle
- Jakt bør være tilgjengelig for alle til en overkommelig pris

Denne institusjonen har viktige tangeringspunkter med det Bay-Larsen og Fedreheim (2008) kaller tradisjonell bruk av utmark, og som de finner i nordnorsk utmark. Det sitter igjen historiske og kulturelle “spor” (stiafhengighet) etter gamle allmenningsrettigheter, der naturressursene kunne brukes som reserve for bygdefolket i trange tider. En føler seg derfor sterkt berettiget til bruk og høsting. Tilgjengelighet gjennom å få ha hytter og få kjøre snøskuter og motorbåt når det er nødvendig for å bruke naturen tolkes også inn i denne sammenhengen. I typologien over landskapsgoder vil det her være snakk om goder fra både rekreasjonsområdet og landbruksområdet gjennom høsting av ressurser som fisk og vilt (Berge 2006). Med en slik norm for lokalsamfunnets felles bruk av naturressurser blir det utfordrende med for eksempel kommersielt og eksklusivt salg av jakt og fiskeopplevelser i området (Bay-Larsen og Fedreheim 2008). Areal/reguleringsplaner som setter restriksjoner på hyttebygging og motorisert ferdsel vil også kunne utfordre denne uformelle institusjonen.

5.4 Forvaltning og godt naboskap

En bør godta at eiendommer og ressurser forvaltes økonomisk, dog innenfor “akseptable grenser”. Man bør informere, lytte til, ta hensyn til og samarbeide med alle andre som bruker et utmarksområde, før det blir gjort større endringer i området.

- Beiting bør godtas av alle, dyr som sau og rein hører til i fjellet og skogen
- Skog må skjøttes, den kan ikke stå og råtne ned, men det må hugges “med måte”
- Noe fortetting av hytteområder bør godtas, men ikke for tett
- Vannkraftproduksjon må godtas, bare den ikke overdrives (tapper for mye etc)
- Brukere av et område bør få forvarsel og mulighet til å komme til orde før skogsdrift og fortetting av hytteområder settes i gang.
- En god grunneier har dialog med alle brukere av utmarka
- En god grunneier lar hytteeierne bruke snøskuter og gjøre egne tilpasninger i hytteområdet

Dette er en uformell institusjon som regulerer konflikter som kan oppstå som en følge av at et areal gir ulike landskapsgoder til ulike grupper, som beskrevet av Berge (2006). Nærmere bestemt er det forholdet mellom rekreasjonsområdet og landbruksområdet som reguleres av disse normene. I denne studien beskrives den uformelle institusjonen kun fra hytteeiernes

side, men hele institusjonen har karakter av en resiprositetsnorm: Hyttefolket aksepterer skogsdrift, beitedyr og flere hytter, mens grunneier fører dialog med hyttefolket og kanskje jenker planene sine litt eller gjør tilpasninger som å legge ut litt færre hytter eller la noe skog stå igjen nærmest hyttene. Forvaltning og godt naboskap-regelen er et eksempel på normer om å ta hensyn til andre, som ifølge Stout (2006, 29) utvikles i samfunn der den sosiale konteksten tilsier det. Ut fra hytteeierens beskrivelser av et godt samarbeid med lokale grunneiere, virker det som forvaltning og godt naboskap-institusjonen er godt innarbeidet både blant hyttefolk og grunneiere i Verran. Den uttrykker dermed det Bay-Larsen og Fedreheim kaller sosial kapital, det vil si felles forestillinger, kunnskap, normer og verdier blant innbyggere i et lokalsamfunn. De to forfatterne antar at høy grad av fellesskapsfølelse og delte normer i et lokalsamfunn fører til lavt konfliktnivå rundt arealbruk i utmark (Bay-Larsen og Fedreheim 2008).

Normen om godt naboskap beskrives også av Ellickson (1991) i hans studie av hvordan innbyggere og gårdbrukere/kvegeiere i Shasta County i California håndterer konflikter i forbindelse med kveg som streifer ut av eierens beiteområde. Basisen for normen er at aktørene må regne med å treffe hverandre igjen og i andre sammenhenger enn beiting, og at en derfor bør være lempelig og samarbeidsorientert når en får beitedyr i hagen eller på innjorda. En både gir og tar, kontoene balanseres over tid og en forventer også den samme lempeligheten tilbake fra motparten ved et annet høve (en Even up-strategi) (Ellickson 1991, 225). I Verran vet både lokale grunneiere og hytteeiere at de skal leve med hverandre over lang tid, de møtes ofte ansikt til ansikt og kjenner hverandre godt. Dette er forhold som fremmer tillit, samarbeid og kollektive handlinger (Ostrom 1998, 7).

6. Samspillet mellom formelle og uformelle institusjoner

I dette kapitlet vil jeg presentere bruddsoner mellom uformelle institusjoner blant hytteeierne og formelle institusjoner som regulerer bruk av og atferd i utmarka. Videre vil jeg vise hvordan hytteeierne bruker ulike strategier for å håndtere disse bruddene mellom normer og regler, og hvordan konflikter håndteres i og utenfor de formelle institusjonene.

6.1 Hyttefolkets forhold til lover og regler

Min undersøkelse har ikke tatt for seg det generelle kunnskapsnivået om formelle institusjoner hos informantene. Data fra intervjuene gir likevel en antydning: Noen av hytteforeningslederne demonstrerer et ganske høyt kunnskapsnivå om detaljer i lovverk og reguleringer som angår hyttene og hytteområdet, ved å vise til blant annet kommunens arealplan, plikt til å hindre at dyr setter seg fast under hyttene, Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag og bestemmelser om innlagt vann og avløp i hyttene. Som hytteforeningsledere har informantene deltatt i høringsrunder for arealplanen, og det er naturlig at de andre hytteeierne henvender seg til dem når det er spørsmål om lover og regler. Det er derfor sannsynlig at informantene mine har noe høyere kunnskap om formelle institusjoner i utmarka enn den jevne hytteeier. Grunneier demonstrerer svært god innsikt i lovverket i intervjuet.

Hytteeierforeningslederne er også opptatt av å være lovlydige, og flere av dem påpeker dette eksplisitt i intervjuet. Det finnes generelle, sterke normer rundt det å oppføre seg lovlydig i de fleste samfunn (Drobak 2006, 2; Stout 2006, 29). Men hva med lover og regler som bryter med de uformelle institusjonene som hyttefolket og lokalsamfunnet har utviklet og forholder seg til? Informantene mine er ikke lovet full anonymitet, og det å fortelle om situasjoner der en faktisk bryter lover kan være lite fristende fordi en frykter sanksjoner. At noen av dem likevel forteller åpent om noen slike situasjoner er interessant.

Men å bryte loven bevisst er bare en måte å håndtere uoverensstemmelser mellom formelle og uformelle institusjoner på. Vi skal i det videre se på tre strategier som hytteforeningslederne i Verran bruker når deres egen oppfatning av hva som er rett når det gjelder bruk og vern av utmark kolliderer med formelle institusjoner: Ulike tilpasninger innenfor lovverket, å ta kampen opp mot loven og å handle bevisst i strid med de formelle institusjonene.

6.2 Når formelle og uformelle institusjoner bryter

Informantene mine forteller om en rekke episoder og situasjoner der det går klart fram av

framstillingen deres at de uformelle institusjonene hyttefolket har ikke stemmer helt overens med lovverk eller forskrifter og reguleringer. Bruddsoner mellom formelle og uformelle institusjoner oppstår når atferden som foreskrives av normer og regler (Crawford og Ostrom 2005) ikke er sammenfallende. Graden av uoverensstemmelse varierer, men jeg har identifisert følgende bruddsoner gjennom intervjuene mine:

I spørsmål rundt utnytting av vannkraftressurser og skogsdrift i nærheten av hytteområdet kolliderer eiendomsretten med de uformelle institusjonene rundt vern gjennom bruk og godt naboskap/eierskap. Hogstflater, tømmerveger og svært nedtappede vann bryter med normen om at ingen skal gjøre det stygt i naturen:

Altså, det er jo aldri fint å se... samme hva slags vatn det er... Det skal ikke være fjæra på et fjellvatn, ikke sant! (Informant H).

Dersom eieren av ressursene gjør disse inngrepene uten å gå i dialog med hyttefolket, brytes dessuten også normene for forvaltning og godt naboskap i utmarka.

Når en grunneier bruker sin eiendomsrett til å selge ulike typer jakt- og fiskeopplevelser til markedspris, bryter dette med den uformelle institusjonen som gir alle bygde- og hyttefolk rett til å ferdes i og høste fra naturen, også i form av jakt og fiske, uten at det koster for mye. I spørsmålet om bruk av snøskuter inn til vegløse hytter, kan også en streng praktisering av Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag (Norge 1978) bryte med denne opplevde tilgang og høstingsretten. Dersom det er grunneier som nekter skuterkjøringa, er dette et brudd på forvaltning og godt naboskapsnormen. Motorferdselloven i seg selv utfordrer dessuten den uformelle institusjonen vern gjennom bruk via forestillingene om hva som faktisk skader naturen:

Det har vært noe... en del reglement der ja, i forhold til... spesielt til dette med bruken av snøskuter i utmark, som jeg synes ikke henger på greip. Fordi at når snøen smelter så forsvinner jo sporene etter snøskuteren. (Informant B).

Planene om å verne Daaipma-området får fram ytterligere bruddsoner mellom formelle og uformelle institusjoner i utmarka i Verran. Her er det Naturmangfoldloven som ikke stemmer helt overens med hyttefolkets tanker rundt hvordan en verner om natur, og tanken om at alle har rett til å ferdes og høste i naturen og utmarka. Der Naturmangfoldloven i prinsippet skal beskytte naturen og landskapet som villmarksområde mot menneskelig påvirkning (Haugset 2011) ser hyttefolket vern og bruk av natur som fullt ut forenlige størrelser i rekreasjonsområdet (Berge 2006):

Det snakkes jo om Dåapma og nasjonalpark og den biten der, og det er jo ikke vi noen motstander av. Men vi er veldig opptatt av at vi har de samme rettighetene til å gå tur og plukke bær og skyte litt fugl og... så det blir fritt på den måten. (Informant A).

En av informantene nevner ei hytte som opprinnelig er bygd som gjeterbu, men som i dag brukes til fritidsbruk. Også her møter formelle reguleringsbestemmelser (kommunens arealplan) den uformelle institusjonen om tilgang, allemannsrett og høsting.

Forslaget om å innføre tvungen kommunal renovasjonsordning for alle hyttegrendene gir et innblikk i en situasjon der lokale og uformelle ordninger utfordres av pålegg fra “utsiden” av hytteeiersamfunnet. I 2009 utredet Verran kommune om alle hytteeierne skulle betale renovasjonsavgift, og at hyttegrendene skulle omfattes av kommunens renovasjonstjeneste. Alle de sju hyttegrendene protesterte imidlertid aktivt mot dette (Landsem 2009b) fordi en mente det ville bli en dårligere ordning enn når hytteeierne organiserte dette på egen hånd i henhold til egne normer rundt naturvern:

Vi føler at den renovasjonen som vi har, den er bra nok, for vi finner ikke en sneip på parkeringsplassen, det er ingenting som ligger noe sted. (Informant E).

For vi bør ta vare på søplet vårt. Og når du er oppe ei helg, så blir det aldri snakk om mer enn en liten sånn bærepose. Resten brenner. Og det kan vi heller ikke si, da, for det er heller ikke alt en skal brenne opp. Men det blir jo brent en del som kommer bort på den måten. (Informant A).

For det har blitt prøvd før, med såkalte konteinere, ganske tett rundt omkring hyttene, og da blir det ikke brukt bare av hytteeierne. Da blir det brukt av de som drar forbi her, og da blir det kastet mye rart som ikke skal være der. Det var snakk om både TV-er og utgatte vaskemaskiner og greier. Og så ble det ikke tømt, og det ble liggende og flyte. (Informant B)

Disse sitatene vitner for det første om at en opplevde pålegget fra kommunen som unødvendig, all den stund en greide å holde området rent og ryddig på egen hånd. Det antyder også at selv om det estetiske og det å unngå forsøpling er viktig for hyttefolket, har forskrifter mot brenning av avfall mindre legitimitet. Dessuten frykter man at en offentlig renovasjonskonteiner skal invitere til at det bringes mer søppel inn i området, og at kommunen ikke skal følge opp ordningen godt nok. Hytteeierne tar med seg søpla si hjem eller brenner den. Dersom man som hytteeier heller ikke ser på brenning av søppel som noe stort miljøproblem, blir de opplevde fordelene med en ekstern regulering små i dette tilfellet. Hytteeierne er redd for at deres velferdsmaksimerende (Ellickson 1991, 170 ->) uformelle institusjoner skal fortrenses og erstattes av formelle regler som ikke er internalisert, og som heller ikke overvåkes og sanksjoneres effektivt av kommunen (Ellickson 1991, 250). Med

åpne, kommunale avfallskonteinere på parkeringsplassen vil deres egne uformelle overvåkningssystemer bli svekket, fordi alle i prinsippet kan bruke en kommunal konteiner. Parkeringsplassen ligger dessuten avsides til i skogen, og er godt egnet for “lyssky” dumping av ulike typer avfall. Hytteeierne frykter dette vil sette dem i en totalt sett dårligere situasjon, med blant annet eksterne gratispassasjerer som forsøpler området (Ostrom 2005, 130-131).

Vi har sett at det finnes en rekke større eller mindre uoverensstemmelser mellom normer og lover i utmarka i Verran. I neste avsnitt vil jeg gjøre rede for ulike strategier som hytteeierne synes å bruke når de opplever denne dissonansen.

6.3 Strategier for å håndtere bruddsoner

6.3.1 Tilpasninger innenfor formelle institusjoner

Selv om en holder seg innenfor lovverket, er det flere måter en kan håndtere gapet mellom normer og lover på. En kan velge å adlyde og sette til side uformelle institusjoner som ikke stemmer med loven, en kan utnytte handlingsrom og muligheter loven gir aktivt og i tråd med de uformelle institusjonene og en kan velge å fortolke loven slik at avstanden til normene reduseres.

En av informantene mente at regelverket rundt snøskuterkjøring var unødvendig strengt, men var likevel nøye med å understreke at han aksepterte det selv om han ikke var enig i det:

Men det heter jo sånn i regelverket at du skal kjøre korteste veg fra parkering, og parkeringa blir jo ved Stor-Ferja. Så han må kjøre dit og laste av skuteren sin, og da mister vi akkurat den biten [skuterløype/skitrase fra sentrum]. Men det er ikke noe problem, en må bare gå i djupsnøen, men det var ganske snedig når han kjørte der. Han tok jo med litt ved og sånt den leia han, så den skuterleia var liksom oppe om vinteren, så det var ei bra ordning. Men i forhold til lover og regler så er det jo sånn som det er nå, og det må vi forholde oss til. (Informant A).

Hos denne informanten virker det ikke som det har skjedd noen justering av normene etter loven, men i datamaterialet mitt finnes det også et eksempel på at hytteeierne utvikler normer som støtter opp under regelverket rundt snøskuterkjøring. Her viser informanten til at det spontant har vokst fram selvpålagte restriksjoner på skuterkjøring til hyttene, og han ser heller ikke bort fra at sanksjonering kan finne sted:

Jo, hvis det er sånn at en har fått løyve til å kjøre, uvisst av hvilke årsaker, det kan være funksjonshemming, eller transport eller hva som helst, og så at han i påska hadde begynt å bruke snøskuteren til å hente vann eller kontrollere snørene nede ved vannet, så tror jeg ikke det ville blitt like populært, nei [latter]. For å si det forsiktig! (Informant D).

Å sette de uformelle institusjonene til side når de ikke passer med lovverket er i tråd med den måten legale sentralister forutsetter at loven virker på: Lover endrer atferd, og vil etter hvert også påvirke normene (Ellickson 1991, 138). Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag (Norge 1978) har som formål å regulere motorferdselen for å “*verne om naturmiljøet og fremme trivselen*” (paragraf 1). Tillatelse til snøskuterkjøring er en viktig sak for hyttefolket. Men selv om egen bruk av snøskuter til hytta henger sammen med tilgang og høsting-institusjonen og tanken om at alle må ha anledning til å bruke naturen, er det å påføre hyttenaboene sine støyforurensning i tide og utide et brudd på normene rundt godt naboskap i utmarka. Derimot ser hytteeierne i denne studien ingen motsetninger mellom vern av selve naturen og snøskuteren. Den delen av loven som regulerer forhold mellom mennesker i rekreasjonsområdet (Berge 2006) i form av trivsel har legitimitet, mens den delen som regulerer forholdet mellom rekreasjonsområdet og villmarksområdet og økosystemområdet ikke har det. Trivselsargumentet og normen om godt naboskap synes imidlertid å sikre oppslutning om de formelle skuterreglene blant de fleste hytteforeningslederne jeg intervjuet.

I stedet for å tilpasse seg passivt til loven, kan en også velge en mer aktiv strategi. En av informantene forteller om ei hytte som opprinnelig er bygd som gjeterbu. Eieren av denne hytta forholder seg strategisk innenfor et lovverk som skiller mellom nærings- og fritidsbygg i utmark: Vedkommende har beite- og bruksrett i området og sauer som beiter der, noe som gir en mulighet til å sette opp en landbruksrelatert bygning i et område der det ville vært vanskeligere å få bygge fritidsbygninger. Når bua står der, kan den også brukes som hytte/fritidsbygning uten at man bryter loven. Prisen for å tilpasse seg på denne måten er at hytta må være lita, men heller ikke de andre hyttene i Verran kommune er spesielt store.

En liknende tilpasning ble også gjort av en annen informant, som er i familie med en reieneier og dermed ser det slik at han har muligheter for skuterbruk inn til hytta uten å søke om løyve. Reindriftnæringen har tillatelse til en mer fri bruk av snøskuter i forbindelse med utøvingen av næringsvirksomheten sin. Disse to bruker aktivt mulighetene innenfor de formelle institusjonene for å nå sine egne mål. I akkurat disse to eksemplene oppfører de to informantene seg som strategisk, egennyttemaksimerende rasjonelle aktører, som også har godt kjennskap til lovene. De nærmer seg dermed modellen av perfekt økonomisk rasjonelle aktører som brukes av økonomer og legale sentralister i økonomisk jus-tradisjonen, der en ikke tilkjenner normer særlig stor regulerende kraft (Ellickson 1991, 139-140). Men målene de to informantene forsøker å realisere innenfor lovverket, synes å være nært koblet til den

uformelle institusjonen om at alle bør ha rett til god tilgang og tilgjengelighet til naturen. Begge informantene viser gjennom intervjuene at de setter denne normen svært høyt.

En tredje strategi kan være å fortolke lover og regler slik at de sammenfaller best mulig med de uformelle institusjonene. Nasjonalparkplanene i Daaapma hadde ivrige forkjempere i Holden hyttegrend, mens de andre hytteforeningslederne begrenser seg til å slå fast at de ikke er motstandere av parken. De mener vernet er unødvendig, men “ufarlig” for deres egen del, fordi de tolker det slik at deres egen praksis med vern gjennom bruk er helt i tråd med nasjonalparkens intensjoner og reguleringer. I Naturmangfoldloven heter det at *“ferdsel til fots i samsvar med Friluftslovens regler er tillatt”* i nasjonalparker, mens landskapet skal vernes mot *“utbygging, anlegg, forurensning og annen aktivitet som kan skade formålet med vernet”* (Norge 2009, § 35). Å bygge uthus og gapahuker, legge vandreplank og bruke skuter og motorbåt til hytta er viktig for hytteeierne, men det er et tolkningsspørsmål om dette er i tråd med Naturmangfoldloven. Det vil også avhenge av den lokale verneforskriften som lages for hver enkelt nasjonalpark. Grunneieren jeg intervjuet peker på akkurat dette, og mener hytteeierne ikke ser at vern også vil kunne begrense deres egne aktiviteter i området⁴.

Hytteeierne har en diskurs rundt loven og fenomenet nasjonalpark som er slik at de kan fortsette å bruke området akkurat som før, også dersom selve hytteområdet innlemmes i parken. Informantene mine ser helt konsekvent den formelle institusjonen gjennom denne linsen (Benjaminsen og Svarstad 2010, 66), og forutsetter implisitt at også andre vil tolke loven på denne måten, at det blir en ledende diskurs. Grunneier er imidlertid ikke en del av denne diskursen, og framstiller i stedet Naturmangfoldloven som et rent økosentrisk vern av arter og natur som skal beskyttes fra all menneskelig påvirkning. Kritisk realistiske forskere innen utmarksforvaltning peker på at forvalterne av Naturmangfoldloven, det vil si Direktoratet for naturforvaltning, av og til gjør utspill innenfor en preserveringsdiskurs omkring naturforvaltning (Benjaminsen og Svarstad 2010, 122). I en preserveringsdiskurs ligger streng praktisering av verneforskriftene og lokalbefolkningens behov og interesser anses ikke som viktige (Benjaminsen og Svarstad 2010, 88). Dette viser at det er flere fortolkningsmuligheter rundt områdevern og nasjonalparker, og at hytteeierne i Verran har sluttet seg til den som er minst i konflikt med deres egne uformelle institusjoner. Denne strategien kan dermed både redusere den opplevde konflikten mellom uformelle og formelle

⁴ Jeg tar ikke stilling til hva som faktisk er riktig tolkning av loven her, men konstaterer at ulike aktører tolker den på forskjellig vis. Det er en svakhet med denne analysen at ikke forvalterne av Naturmangfoldloven, naturvernmyndighetene, er intervjuet. Forhåpentligvis kan dette gjøres senere.

institusjoner, og dessuten i teorien være med på å forme tolkningen av en relativt fersk lov dersom hyttefolket som gruppe besitter nok diskursiv makt (Benjaminsen og Svarstad 2010, 66).

6.3.2 Å ta kampen opp mot formelle institusjoner

I to av tilfellene med konflikter mellom formelle og uformelle institusjoner i utmarka velger hytteeierne i studien min å forsøke å forandre de formelle institusjonene som ikke er i tråd med deres egne uformelle institusjoner. Dette gjelder i det tidligere beskrevne forslaget om renovasjonsordning i hytteområdene, og dessuten i forbindelse med kraftproduksjon i et vassdrag med hyttegrender i nærheten. I begge disse tilfellene gjorde hyttefolket formelle henvendelser og jobbet aktivt for å få endret vedtaket (renovasjonsordningen) eller kontrakten og regelverket (kraftprodusentens konsesjonsavtale). I følge en av informantene mine lyktes de med strategien i forhold til kraftverket:

Hvis de taper ned alt for mye i vassdraget [kan det true hytteidyllen]. Vi har jo fått igjennom heldigvis... nå har vi en sånn lovfestet... at det ikke skal tappes mellom 1. mai... eller var det 1. juni, kanskje, og til september, tror jeg, så om sommeren skal de ikke tappe, da. Og det fikk vi igjennom nå i det siste, da de fikk konsesjon på den nye kraftstasjonen inne i fjellet her. (Informant J).

I tilfellet med kraftproduksjonen sørget hyttefolket for å bli hørt når nye regler skulle vedtas, og hytteforeningslederen opplevde at de hadde hatt reell innvirkning på beslutningen. Han er også fornøyd med utfallet, og poengterer at tappingen som gjøres nå ikke forringer området i noen stor grad. Opplevelsen av reell medvirkning gir den formelle institusjonen (konsesjonsavtalen) legitimitet, og bidrar dermed til å skape mer samsvar mellom formelle og uformelle institusjoner enn dersom reglene var blitt innført utenfra (Crawford og Ostrom 2005, 167).

6.3.3 Å se bort i fra formelle institusjoner

Å følge uformelle normer der disse er helt på kollisjonskurs med lovverket er også en mulighet hytteeierne har, og som informantene forteller blir brukt i enkelte tilfeller. At informantene faktisk forteller om slike episoder tyder på at disse lovbruddene er svært akseptert lokalt. De forteller om fising uten å kjøpe fiskekort, og om småviltjakt som utvides litt utenfor grensene for kommunen og jaktområdet. Det går fram av intervjuene at informantene egentlig kjenner regelverket, i dette tilfellet grunneierens jakt- og fiskerett, og at de har en viss forståelse for grunneiers behov for å tjene penger på eiendommen sin. Samtidig kommer det også litt vage påstander om uklarhet i reglene og usikkerhet rundt hvor

fiskekortene fås kjøpt når informantene argumenterer for handlingene sine. En liknende ambivalens og inkonsistens i svarene fant også Acheson og Acheson (2010, 558-560) blant jegere i skogene i Maine, når de ble bedt om å veie grunneiers rett til å stenge folk ute og forby jakt, opp mot “open land tradition” og jegernes rettigheter etter denne. En kjenner og anerkjenner grunneiers formelle rettigheter, men mener likevel ikke at de er riktige eller rettferdige. I Maine fantes det jegere som jaktet på andres eiendom uten å spørre om tillatelse først.

Den uformelle institusjonen rundt allemannsrett og høsting blant hytteeierne i Verran inneholder normer om at fiskeing i fjellvann bør være gratis og tilgjengelig for alle, mens småviltjakt bør være tilgjengelig og billig. Denne institusjonen synes å være spesielt sterk i forhold til eiendommen som tidligere var en bygdeallmenning, og der det har vært strid om jakt- og fiskerettighetene til bygdefolket. Her lever det videre en forestilling om at bygdefolket fortsatt har allmenningsrettigheter, til tross for at konsulterte jurister hevder at det ikke er slik etter loven (Brekken 2002). Dette bekrefter funn fra Ellicksons (1991) undersøkelse av kvegeiere og innbyggere i Shasta Count i California, der praksiser som ikke er i tråd med lovverket kan leve videre i beste velgående der det ikke er samsvar mellom formelle og uformelle institusjoner. Så lenge lokalsamfunnet er tettvevd nok til at flesteparten deler de samme uformelle institusjonene, kan de opprettholdes utenfor skyggen av loven (Ellickson 1991). Informantene mine viser til at tidligere grunneiere i den gamle allmenningen har “spilt på lag med bygdefolket” og “ikke brydd seg så mye om det” i forhold til økonomisk forvaltning av området. En av dem bruker begrepet “anarki”, som viser til at en ikke har håndhevet formelle regler i området. I dag eies området av en grunneier som driver en mer aktiv utmarksforvaltning, og som ønsker å håndheve formelle institusjoner som for eksempel sin eiendomsrett til tømmer, jakt og fiske. Den nye grunneieren er foreløpig ikke en del av lokalsamfunnet. Mine data tyder på at forestillinger om allmenningsrettigheter og uformelle institusjoner blant hytteeierne i utmarksområdet gjør at grunneiers forvaltning etter formelle institusjoner får liten legitimitet og oppslutning, noe som er i tråd med hva Ellickson (1991) fant i sin undersøkelse. At hytteeierne i det hele tatt forteller meg om for eksempel fiskeing uten fiskekort, indikerer at denne praksisen har stor sosial aksept i lokalsamfunnet. Crawford og Ostrom (2005, 167) viser til at i tilfeller med liten legitimitet til formelle institusjoner, kan det utvikles lokale praksiser der brudd på reglene faktisk belønnes sosialt. Vi kan imidlertid ikke slutte noe om dette for Verrans vedkommende ut fra det datamaterialet som foreligger.

Ikke alle bruddsoner mellom normer og formelle institusjoner arter seg som konflikter mellom aktører i utmarka, men enkelte gjør det. Hvordan en velger å gripe fatt i og løse slike konflikter, er også en del av samspillet mellom uformelle og formelle institusjoner rundt bruk av utmark. I neste avsnitt vil jeg analysere tre konfliktsituasjoner som hytteeierne har vært involvert i, i lys av Ellicksons teorier om når de involverte velger å ta konflikten inn for formelle instanser og bruke lovverket aktivt.

6.4 Konfliktløsning i og utenfor formelle institusjoner

Ifølge Ellickson (1991, 256-257) vil formelle institusjoner bli foretrukket for konfliktløsning i tilfeller der den sosiale distansen mellom partene er stor, der det er svært store verdier på spill, der konflikten er komplisert og en har behov for eksperthjelp og der partene kan eksternalisere kostnadene ved å løse konflikten. Der en bruker uformelle konfliktløsningsstrategier, vil en ofte se en opptrapping av virkemidler som går fra å gjøre noen oppmerksom på forholdet, via sann sladder om forholdet til mer drastiske fysiske tiltak som å beslaglegge eller ødelegge motpartens eiendom (Ellickson 1991, 213-214).

En konflikt oppsto rundt beiting av storfe inne i selve hytteområdet i en av hyttegrendene. Her var partene hytteeiere og eieren av blant annet en okse. Oksen trampet i stykker båter, forurenset badestranda og hyttefolket opplevde den som aggressiv og var redd for den. Denne situasjonen ble løst ved at man snakket direkte med eieren av dyret, oxen ble fjernet fra området og hytteeierne fikk anledning til å sette opp gjerder som holdt dyra ute fra selve hytteområdet. Ingen formelle institusjoner ble nevnt av informanten i forbindelse med dette, og ifølge informanten er det i dag et harmonisk forhold mellom hytteeiere og beitedyr. I dette tilfellet var den sosiale distansen mellom den lokale dyreeieren og hyttefolket liten, og en valgte en uformell strategi for å løse opp i forholdet. Etter første trinn på sanksjoneringsstigen, det vil si å gjøre dyreeieren oppmerksom på forholdet, løste ifølge min informant konflikten seg. Det var neppe behov for eksperthjelp for å forstå konflikten, og små muligheter for å få eksternalisert kostnadene. Verdien som var på spill i konflikten var store, men immaterielle (hyttetrivselen) for hyttefolket og små (beitemulighetene på et mindre område tett på hyttene) for dyreeieren. Konflikten kunne løses enkelt og forholdsvis rimelig ved å sette opp et gjerde.

Ved et annet tilfelle gjaldt konflikten nedtapping av vannkraftmagasiner som kraftprodusenten NTE (Nord-Trøndelag E-verk) gjorde om sommeren i hyttesesongen. Ifølge informanten tappet e-verket så mye vann at vassdraget ble uframkommelig for hyttefolket:

Det skal gå an å kjøre hele vassdraget, da. [...] Før så tappet de jo slik at myra og alt dukket fram, vet du. Så vi ringte jo stup i ett! (Informant J).

Som sitatet viser, så forsøkte man også her å bruke den uformelle vegen til konfliktløsning, ved å ringe e-verket og klage på lav vannstand. I forbindelse med ny konsesjonsavtale engasjerte hytteeierforeningen seg imidlertid formelt, og fikk avtalefestet begrensninger på nedtappingen i hyttesesongen. I denne konflikten er det noe større sosial distanse mellom hyttefolket og NTE, som styrer strømproduksjonen fra Steinkjer. Verdiane som er på spill gjelder tilgjengeligheten til hytta med båt, og muligheter for å fiske. Dette er sannsynligvis ikke trivielle forhold for hyttefolk der tilgang til og høsting fra naturen er en av de viktigste uformelle institusjonene i utmarka. For e-verket var det også verdier på spill gjennom tap av optimal kraftproduksjon, men for et stort kraftselskap var de sannsynligvis moderate eller små. Konflikten er ikke komplisert, og heller ikke her er det muligheter til å eksternalisere kostandene. En formell løsning på denne konflikten er likevel ikke uventet etter Ellicksons (1991) teori, spesielt siden forsøk på uformelle løsninger etter hytteeiernes mening ikke førte fram.

Den sterkeste konflikten i datamaterialet mitt er den som oppsto mellom grunneier og hytteeierforeningen på Holden i forbindelse med tømmerdrifta grunneier satte i gang der i 2009. Det som kjennetegner denne konflikten i forhold til de to forrige jeg har beskrevet, var spesielt tre ting: Stor sosial distanse mellom hytteeierforeningen og den ikke-lokale, nye grunneieren, de store verdiene som sto på spill for begge parter og en gylden mulighet til å i alle fall på sikt eksternalisere kostnadene. Hytteeiernes forestillinger om den nye grunneieren var preget av mistenksomhet og mangel på tillit, og grunnlaget for disse forestillingene ble “bekreftet” i deres øyne da grunneier startet hogst uten å varsle dem. For grunneier var det snakk om store økonomiske verdier i form av tømmer fra landskapet som landbruksområde, mens det for hytteeierne dreide seg om estetiske verdier og en dramatisk endring av store deler av rekreasjonsområdet deres (Berge 2006). Konflikten dreide seg ikke bare om tømmerhogst, for hytteeierne viser også til at grunneier hadde luftet planer om flere hyttefelt, høystandardhytter og vegbygging. I tillegg ville en, dersom området etter hvert ble del av en nasjonalpark, fra hytteeiernes side kunne eksternalisere kostnader gjennom erstatningsordninger fra naturforvaltningen. Konflikten rundt hogsten på Holden ble, helt i tråd med Ellicksons modell, fra hytteeierne forsøkt løst formelt. Hytteeiere har imidlertid svært få formelle rettigheter og påvirkningsmuligheter utenfor selve hyttetomta si. Planen om utredning av området for nasjonalpark ga hyttefolket en uventet formell sanksjonsmulighet

mot grunneieren, som etter deres syn hadde brutt de lokale normene rundt forvaltning og godt naboskap. I dette tilfellet skjedde “opptrappingen” av de uformelle sanksjonene raskt: En av informantene sier at hytteeierforeninga forsøkte å snakke med grunneiers lokale representant først, men grunneierparet med tilhold på Østlandet sier at de aldri fikk noen henvendelse direkte til seg fra hyttefolket. Sladder lokalt har liten effekt på aktører som ikke er en del av lokalsamfunnet, men gjennom å støtte et midlertidig vern kunne en ganske så effektivt “beslaglegge” eiendommen ved hjelp av Naturmangfoldloven.

6.5 Oppsummering

Hytteeierne i undersøkelsen synes å ha tre uformelle institusjoner som regulerer deres forhold til bruk, vern og forvaltning av natur: Vern gjennom tilstedeværelse, som er tett koblet til et antroposentrisk natursyn, tilgang og høsting, som har historiske og kulturelle røtter i den gamle allmenning sin institusjonen og forvaltning og godt naboskap som er forankret i mer generelle resiprositetsnormer, sosial kapital og hensyn til andre i tettvevde grupper. Disse uformelle institusjonene bryter mot formelle institusjoner som lovverk og reguleringer i flere situasjoner. Hytteeierne i Verran bruker flere ulike strategier for tilpasning når formelle og uformelle institusjoner rundt bruk og vern av utmark bryter med hverandre. Disse strategiene spenner fra å akseptere formelle regler og sette uformelle institusjoner til side, via mer aktive tilpasninger og tolkninger innenfor lovverket og aktive forsøk på å endre de formelle institusjonene til å se helt bort fra de formelle reglene. Tre konkrete konflikter over utmarksgoder som beskrives av informantene, bekrefter Ellicksons modell for når konflikter løses i ly av loven eller utenfor de formelle institusjonenes rekkevidde. Sosial distanse, som hyttefolket vil ha til en grunneier utenfra som aldri har vært en del av lokalsamfunnet, ser ut til å være en viktig faktor i spillet mellom formelle og uformelle institusjoner i konfliktsituasjoner.

7. Konklusjoner og flere forskningsspørsmål

I denne studien har jeg undersøkt hvilke normer og uformelle institusjoner som er med og regulerer hytteeiere i Verran sin bruk og vern av utmark. Videre har jeg analysert situasjoner der disse uformelle institusjonene bryter mot formelle institusjoner i form av lover, reguleringer, forskrifter eller kontrakter, og beskrevet fem strategier som hytteeierne synes å ta i bruk for å håndtere disse bruddsonene. Jeg har også sett på under hvilke omstendigheter en velger å løse konflikter ved å koble inn formelle institusjoner og når de løses uformelt. Studien er ment både som et bidrag til bedre forståelse av samspillet mellom normer og lover/andre formelle institusjoner, og som et empirisk bidrag til bygde- og hytteforskningen.

7.1 Sammendrag av funnene

Tre knipper av normer, eller uformelle institusjoner, synes å regulere hytteeierne i Verran i forhold til deres bruk og vern av utmark og natur:

- **Vern gjennom tilstedeværelse:** Man må ta vare på naturens estetikk og tilgjengelighet, og det gjøres best gjennom aktiv bruk og tilstedeværelse i utmarka. Naturens verdier kan beskyttes og forbedres gjennom små menneskelige inngrep. Denne institusjonen synes å være tett forbundet med et antroposentrisk natursyn.
- **Tilgang og høsting:** Alle bør ha rett til og mulighet til å oppholde seg i og høste fra naturen, uten at det koster så mye. Tilgang omfatter også tilgang til hyttetomt, skuterløyve og motorbåtbruk. Her finner vi sannsynligvis kulturelle og historiske spor etter allmenningsinstitusjonen som har preget norsk utmark fra før middelalderen.
- **Forvaltning og godt naboskap:** Alle som forvalter natur, må ta hensyn til andre brukere av det samme området og deres behov og bruk. En må samarbeide og ha dialog med alle ved endringer og inngrep i området. Denne institusjonen uttrykker mer universelle hensyn til andre-preferanser, resiprositet og sosial kapital i lokalsamfunnet.

Det er brytninger mellom disse uformelle institusjonene i lokalsamfunnet og ulike formelle institusjoner som regulerer utmarka i flere konkrete tilfeller i Verran. Hytteeierne legger likevel forholdsvis stor vekt på å være lovlidige og følge lover og forskrifter. Hytteeierne bruker flere ulike strategier for å håndtere uoverensstemmelser mellom det de mener er riktig (normer) og det loven sier:

- Adlyde loven og eventuelt justere normene etter dette

- Manøvrere strategisk innenfor formelle institusjoner for å nå mål som er i samsvar med normene
- Fortolke lovverket i en bestemt retning slik at den samsvarer med normene
- Ta kampen opp mot den formelle institusjonen, og forsøke å endre eller fjerne den
- Handle i strid med den formelle institusjonen mot bedre vitende, og følge normene i stedet.

Når konflikter oppstår rundt bruk av utmarksområder, vanligvis mellom grupper som bruker ulike goder og er knyttet til ulike områder i Berges (2006) landskapstypologi, foretrekker hytteeierne å løse disse uformelt når en har kort sosial avstand til motparten og det er små verdier på spill. En motpart som ikke er en del av lokalsamfunnet og muligheter til å eksternalisere kostnadene ved konflikten taler for å bruke formelle institusjoner i konfliktløsningen. Dette er funn som er i tråd med det Ellickson fant i Shasta County (Ellickson 1991).

7.2 Konklusjoner

Funnene i denne studien gir innsikt i normer, forestillinger og preferanser knyttet til utmark blant en gruppe hyttefolk som er forholdsvis utbredt i Norge, men som er viet lite oppmerksomhet i nyere hytte- og bygdeforskning. Hytteeierne i undersøkelsen har godt innarbeidede normer og uformelle institusjoner både når det gjelder hvordan man skal verne om naturen, bruke og tilpasse den, ta hensyn til andres bruk og ta vare på egne "rettigheter" til høsting fra naturen.

Bygdesamfunnet i Verran har trekk av det Ellickson (1991) kaller en tett sammenvevd gruppe, der aktørene vet at de skal samhandle med hverandre på mange ulike arenaer i overskuelig framtid. Verrabyggen og hytteeierne fra kommunene rundt anerkjenner grunneiere og andres behov for og rett til å bruke utmarka, og samarbeider på den måten at de finner seg i ubehageligheter som saueskitt på hyttetrappa, moderate flatehogstfelt og nedtappede vassdrag for at andre skal ha inntekt og levebrød. Det er imidlertid også grenser for hva som aksepteres, både av nedtapping, beitedyr og skogsdrift. Dessuten betyr det også noe hvem det er som utfører inngrepene. Lokalsamfunn som Verran danner gjerne uformelle institusjoner som er velferdsmaksimerende for hele gruppen (Ellickson 1991), blant annet i form av normer om samarbeid og godt naboskap. En ny grunneier utenfra er ikke en del av denne sammenvevde gruppen, den sosiale avstanden er dermed lenger, tilliten lavere og Holden hytteeierforening valgte raskt å bruke formelle institusjoner for å løse konflikten rundt

grunneierens flatehogst ved hyttefeltet. Ostrom (2005, 27) peker også på at det er langt mindre sannsynlig at en sosialt heterogen gruppe uten særlig erfaring med eller tillit til hverandre skal greie å utvikle bærekraftige institusjoner rundt forvaltning av naturressurser. Disse funnene understreker betydningen av sosial kapital for å få til kollektive handlinger i bruk og forvaltning av utmark, og utfordringene som reises når det av ulike årsaker er brudd på denne sosiale tilliten mellom aktørene.

Resultatene viser også at normer og uformelle institusjoner rundt bruk og vern av utmark samspiller aktivt med formelle institusjoner blant hytteeierne i Verran, og at de uformelle institusjonene har reell innflytelse på aktørene. Hytteeierne forholder seg aktivt og strategisk til lover, regler og forskrifter, og de uformelle institusjonene er med på å styre både handlinger, forestillinger og preferanser. I enkelte tilfeller får formelle reguleringer den effekten som var intensjonen, mens en i andre tilfeller kan se både motstand og selektive tolkninger av regelverket som undergraver virkningen av de formelle institusjonene. Studien som foreligger her gir ikke empirisk grunnlag for å gjøre generaliseringer om når en kan forvente at de ulike strategiene blir brukt i forhold til formelle institusjoner. Men den peker på at godt innarbeidede, historisk og sosialt forankrede uformelle institusjoner spiller en viktig rolle når det kommer til formelle institusjoners legitimitet og mottakelse i lokalsamfunnet. Et rent rettsdogmatisk (Andenæs 2003, 2) og legalt sentralistisk (Ellickson 1991, 138) utgangspunkt er derfor ikke tilstrekkelig for å designe gode institusjoner som skal regulere bruken av utmarka. En må i tillegg ta uformelle institusjoner med i betraktning. Hvis ikke, kan virkningen av lover og regler bli en annen enn forventet i enkelte tilfeller.

7.3 Nye spørsmål reiser seg

Denne casestudien kan brukes som et utgangspunkt for videre forskning og undersøkelser rundt rurale hytteeiere og deres uformelle institusjoner rundt bruk, vern og forvaltning av natur og utmark. Verran kommune representerer her det tradisjonelle, norske og rurale hytte- og friluftslivet med små, enkle hytter og overvekt av lokale hytteeiere som er integrert i lokalsamfunnet. Det vil være interessant å replisere studien også i andre tilsvarende hytte- og utmarksområder, for å etterprøve generaliserbarheten til funnene.

Datamaterialet som foreligger her tillater ikke at det trekkes slutninger om når de ulike strategiene for håndtering av konflikt mellom normer og formelle institusjoner velges av aktørene. Den gir imidlertid noen antydninger som kan følges opp med nye undersøkelser. En hypotese kan være at regulering gjennom formelle institusjoner foretrekkes når en handling

eller praksis kommer i klem mellom to eller flere av aktørenes egne uformelle institusjoner. Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag (Norge 1978), som så ut til å virke etter hensikten i denne casestudien, regulerer et område der også informantenes egne normer bryter mot hverandre: Tilgang til natur gjennom bruk av snøskuter forringer opplevelsen av stillhet og ro i naturen for naboene. Skyldes legitimiteten her et ønske om at en ekstern part skal regulere dette potensielt konfliktfylte området, til tross for at en ikke er helt enig om hvor lempelig håndhevingen skal være? Restriksjoner på snøskuterkjøring av hensyn til selve naturen synes imidlertid å ha lite legitimitet blant informantene i denne undersøkelsen.

Både det kommunale vedtaket om pålagt renovasjonsordning i hyttefeltene og forslaget om vern av store utmarksområder som nasjonalpark representerer formelle institusjoner som ble innført “utenfra” når det gjelder hytteeierne. Ingen av disse formelle reguleringene var spesielt ønsket, med unntak av at en av hytteeierforeningene arbeidet aktivt for nasjonalparken. Hyttefolket valgte imidlertid to ulike strategier i møte med disse formelle reguleringene: De gikk til samlet kamp mot renovasjonsordningen, mens de fortolket Naturmangfoldloven og nasjonalparkbegrepet til å bli i samsvar med deres egne institusjoner. Dette kan kanskje skyldes at en opplevde det lettere å vinne fram med en direkte konfrontasjon overfor lokale myndigheter enn overfor Staten. Det kan også være at hytteeierne fikk hjelp av andre aktører med større diskursiv makt, til å legge innhold i nasjonalparkkonseptet slik at det passet med hytteeiernes egne uformelle institusjoner. En tredje mulighet er at valget av strategi har med nærheten til hytta og det opplevde trusselbildet å gjøre. Renovasjonsordningen kom “tett på” hytteeiernes praktiske hverdag på hytta, da den innebar et konkret gebyr og et direkte og eksplisitt krav om endring av atferd. Vern av områder som nasjonalpark opplevdes sannsynligvis, med unntak av for hytteeierforeninga som havnet midt inne i den planlagte parken, mer perifer og mindre “truende”.

Spesielt interessant vil det være å lære mer om tilfeller der formelle institusjoner aktivt blir satt til side av lokale, normstyrte praksiser, slik det delvis har skjedd i forhold til fiske i deler av utmarka i Verran. Denne studien antyder at nøkkelen til innsikt i dette kan ligge i uformelle institusjoner rundt tilgang til og høsting fra naturen, og at disse institusjonene hviler på gamle oppfatninger av allmenningsrettigheter i utmarka. Den antyder også at slike historisk forankrede, opplevde rettigheter er sterkere i enkelte utmarksområder enn i andre. En bedre innsikt i historisk-sosiologiske forhold rundt allmenninger og tidligere allmenninger kan være

nyttig for både kommunale myndigheter, grunneiere og statlig naturforvaltning i arbeidet med design, implementering og forvaltning av formelle institusjoner i utmark

Referanser

- Acheson, James M., og Julianna Acheson. 2010. Maine land: private property and hunting commons. *International Journal of the Commons* 4:552-570.
<http://www.thecommonsjournal.org/index.php/ijc/article/view/202/123>
- Almås, Reidar. 2003. Bygdesosiologi - frå prærien til fjell og fjord. I *Ut i verden og inn i bygda*, redigert av Haugen, Marit S. og Egil Petter Stræte, 73-84. Trondheim: Tapir.
- Amundsen, B. (2011): *Utmarka utfordrer jussen*. Nyhetsartikkel på forskning.no 31. januar 2011.
<http://www.forskning.no/artikler/2011/januar/276883> (lesedato 25. mars 2011).
- Andenæs, Kristian. 2003. En kort innføring i retts sosiologien og dens problemstillinger. I *Introduksjon til retts sosiologien, stensilserien nr. 94*, redigert av Andenæs, Kristian og Thomas Mathiesen, 1-14. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Andersen, Oddgeir, og Øystein Aas. 2005. *Statuskartlegging av friluftsliv og reiseliv i forbindelse med utvidelse av Ormtjernkampen nasjonalpark*. Nina rapport 33. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.
- Andersen, Oddgeir, Øystein Aas, og Bjørn Petter Kaltenborn. 2006. *Ytre Hvaler nasjonalpark - konsekvenser for friluftsliv, reiseliv og fritidshytter*. Nina rapport 123. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.
- Arnesen, Tor. 2000. Utmark - grunneierskapet og fellesskapet. *Utmark* 2000 (1).
http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2000-1/art/Tor_Arnesen_1.html
- Arnesen, Tor, og Terje Skjeggedal. 2003. Rekreasjon og fritidshus. Spekulasjoner om å bo, utmark og identitet. *Plan* 2003 (2):10-15.
- Bay-Larsen, Ingrid, og Gunn Elin Fedreheim. 2008. *Kartlegging av konflikter i vernede områder i Nordland*. NF-arbeidsnotat nr. 1005/2008. Bodø: Nordlandsforskning.

- Benjaminsen, Tor A., og Hanne Svarstad. 2010. *Politisk økologi. Miljø, mennesker og makt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berge, Erling. 2006. Protected areas and traditional commons: values and institutions. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography* 60:65-76.
- Bjørkeng, Stein Otto. 2007. Naturverndiskursen - konsekvenser for en planprosess. *Utmark* 2007 (1). http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2007-1/art/bjorkeng_Utmark_1_2007.html
- Bjørkhaug, Hilde, Bjørn Egil Flø, og Karoline Daugstad. 1998. *Kartlegging av lokale bruksinteresser og forvaltning i de foreslåtte verneområdene "Verdal/Snåsa/Lierne" samt "Hartkjølen"*. Rapport 7/98. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Brekken, O. 2002. *Rettslige forhold i Follafoss allmenning i Verran*. Brev til Norske Skogindustrier ASA, datert 29. mai 2002. Oslo: Advokatfirmaet Haavind Vislie.
- Crawford, Sue, og Elinor Ostrom. 2005. A Grammar of Institutions. I *Understanding Institutional Diversity*, redigert av Ostrom, Elinor, 137-174. New Jersey: Princeton University Press.
- Dahler-Larsen, Peter. 2007. Casestudie. I *Statsvitenskapelig leksikon*, redigert av Østerud, Øyvind, 35-36. Oslo: Universitetsforlaget.
- Drobak, John N., red. 2006. *Norms and the Law*. New York: Cambridge University Press.
- Ekman, Lisa. 2010. *Å skape bygda. En studie av et kulturprosjekt i Malm i Nord-Trøndelag*. Mastergradsoppgave, Geografisk institutt, NTNU.
- Ellickson, Robert C. 1991. *Order Without Law. How Neighbors Settle Disputes*. London: Harvard University Press.
- Elster, Jon. 2007. *Explaining Social Behavior. More Nuts and Bolts for the Social Sciences*. New York: Cambridge University Press.

- Ericsson, Birgitta. 2006. Fritidsboliger - utvikling og motiver for eierskap. *Utmark* 2006 (1). http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2006-1/art/Ericsson_Utmark_1_2006.html
- Ericsson, Birgitta, og Reidun Grefsrud. 2005. *Fritidshus i innlandet: Bruk og lokaløkonomiske effekter*. ØF-rapport nr 06/2005. Lillehammer: Østlandsforskning.
- Falleth, Eva, Sissel Hovik, og Camilla Sandström. 2008. Komplekse interesser og lokalt naturvern. *Utmark* 2008 (1). http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2008-1/art/Falleth_Hovik_Sandstrom_Utmark_1_2008.html
- Fangen, Kathrine. 2008. Casestudie. I *Sosiologisk leksikon*, redigert av Korsnes, Olav, 42-43. Oslo: Universitetsforlaget.
- Farstad, Maja. 2008. *Med bygda i bytte: Forholdet mellom urbane andrehjemseiere og fastboende i rurale områder, belyst ved hjelp av sosial bytteteori*. Notat nr 10/08. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Farstad, Maja, Johan Fredrik Rye, og Reidar Almås. 2009. *By, bygd og fritidsboliger 2008. Kommentert frekvensrapport*. Rapport 10/09. Trondheim: Norsk senter for Bygdeforskning.
- Fedreheim, Gunn Elin, og Audun Sandberg. 2008. Friluftsløven og allemannsretten i et samfunn i utvikling. *Utmark* 2008 (1). http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2008-1/art/Fedreheim_Sandberg_Utmark_1_2008.html
- Flemsæter, Frode. 2009. *Geography, Law and the Emotions of Property – Property enactment on Norwegian smallholdings*. Ph.D. avhandling, Geografisk institutt, NTNU.
- Flemsæter, Frode, Katrina Brown, og Frank E. Holm. 2011. Friluftslivets moralske landskap. Trender og tradisjoner. I *Rurale brytninger*, redigert av Haugen, Marit S. og Egil Petter Stræte, 245-266. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Flognfeldt jr, Thor. 2009. Når fritidshuset blir til likeverdige bolig - utfordringer for lokalsamfunn og storsamfunn. I *Innovasjon, opplevelser og reiseliv.*, redigert av

- Teigen, Håvard, Mehmet Mehmetoglu og Tone Haraldsen, 76-99. Bergen: Fagbokforlaget.
- Flyvbjerg, Bent. 2006. Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry* 12:219-245.
- Flø, Bjørn Egil. 2008. Bygdedyret og elgen - ei stivhengig analyse av næringsutvikling i elgskogen. I *Den nye bygda*, redigert av Almås, Reidar, Johan Fredrik Rye, Marit S. Haugen og Mariann Villa, 371-390. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Flø, Bjørn Egil. 2011. Sex, sprit og storokse. Marknaden i møte med den østerdalske jaktetos. I *Rurale brytninger*, redigert av Haugen, Marit S. og Egil Petter Stræte, 227-244. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Frisvoll, Svein, og Katrina Rønning. 2009. *Kampen om gråsonene. Oppdrett i Froan landskapsvernområde*. Rapport 8/09. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Gerber, Jean-David, Peter Knoepfel, Stephane Nahrath, og Frédéric Varone. 2009. Institutional Resource Regimes: Towards sustainability through the combination of property-rights theory and policy analysis. *Ecological Economics* 68:798-809.
- Grønmo, Sigmund. 2004. *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Haugset, Anne Sigrid. 2011. *Institusjoner, aktører og ressurser i utmark*. Arbeidsnotat 2011:A9. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.
- Haugset, Anne Sigrid, og Gunnar Nossun. 2010. *Erfaringer med elektronisk overvåkningsutstyr på sau 2010*. Notat 2010:17. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.
- Haugum, Margrete, og Håkon Sivertsen. 2010. *Selvbilde, identitet og omdømme. Veien fra industrisamfunn til småsamfunn i Verran*. Rapport 2010:2. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.

- Heiberg, Mette Marie, Hanne Haaland, Haaken M Christensen, og Øystein Aas. 2006. *Muligheter for næringsutvikling i og rundt verneområder – med fokus på jakt, fiske og hytter. Delrapport 1: Påvirker nærhet til verneområder hytter og hyttetomters verdi i markedet? Delrapport 2: jakt og fiske – blir produktene mer attraktive i nærhet til verneområder?* Nina rapport 142. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.
- Henrich, Natalie, og Joseph Henrich. 2007. *Why Humans Cooperate. A cultural and evolutionary explanation*. New York: Oxford University Press.
- Hodgson, Geoffrey M. 2006. What are Institutions? *Journal of Economic Issues* 40:1-25.
- Holden hytteeierforening. *Bruken av fjellet fra gammel tid*.
<http://www.holdenhytteeierforening.com/bruken-av-fjellet-fra-gammel-tid.4629621-137871.html> (lesedato 16. januar 2011).
- Hovland, May Britt. 2003. *Jakt som næringsveg - institusjonelle utfordringer ved kommersialisering*. Rapport 1/03. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Kongeriket Norge. 1957. LOV-1957-06-28-16 Lov om friluftslivet (Friluftsløven). Miljøverndepartementet. Oslo: Lovdata.
- Kongeriket Norge. 1978. LOV-1977-06-10-82 Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag (Motorferdselsloven). Miljøverndepartementet. Oslo: Lovdata.
- Kongeriket Norge. 2009. LOV-2009-06-19-100 Lov om forvaltning av naturens mangfold (Naturmangfoldloven). Miljøverndepartementet. Oslo: Lovdata.
- Krange, Olve, og Ketil Skogen. 2008. Den nye ulvebygda. Det store rovdyrets symbolske betydning. I *Den nye bygda*, redigert av Almås, Reidar, Marit S. Haugen, Johan Fredrik Rye og Mariann Villa, 121-136. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Landsem, Kjetil. 2009a. *Vedr. utredning av nasjonalpark på Nord-Fosen*. Brev til Verran kommune datert 12. november 2009. Malm: Holden hytteeierforening

- Landsem, Kjetil. 2009b. *Vedr. forslag om innføring av hytterenasjon i Verran kommune*. Brev til Verran kommune datert 3. desember 2009. Malm: Holden hytteeierforening.
- Larsen, Knut Arne, Henry Skevik, og Odd H. Vanebo. 2006. *Fosdalen og Malm i 100*. Steinkjer: Fosdalsgruvas venner.
- Lindstrøm, A. Udatert. *Litt om Fergeli*. Notat utarbeidet av Arthur Lindstrøm i Verran kommuneskoger. Skaffet til veie av Verran kommune.
- Müller, Dieter. 2010. Second Homes in Sweden: Between Common Heritage and Exclusively Commodity. *Ymer* 130:185-207.
- Nilsen, Berit Therese. 2007. *Forskning og faglitteratur om "second homes"/ "andrehjem"*. *En oversikt over teori og bidragsytere (med kommentert bibliografi)*. Notat nr 4/07. . Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- North, Douglass C. 2005. *Understanding the process of economic change*. New Jersey: Princeton University Press.
- Nossum, Gunnar. 2008. *Radiobjeller: Framtida for saueneæringa?* Notat 2008:5. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.
- Nossum, Gunnar. 2009. *Elektronisk overvåkning av dyr på utmarksbeite sommeren 2009*. Notat 2009:18. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling.
- Ostrom, Elinor. 1998. Institutional Analysis, Design Principles, and Threats to Sustainable Community Governance and Management of Commons. I *Law and the Governance of Renewable Resources. Studies from Northern Europe and Africa*, redigert av Berge, Erling og Nils Christian Stenseth, 27-53. Oakland: ICS Press.
- Ostrom, Elinor. 2005. *Understanding Institutional Diversity*. New Jersey: Princeton University Press.
- Overvåg, Kjell. 2009. *Second Homes in Eastern Norway. From Marginal Land to Commodity*. Ph.D. avhandling, Geografisk institutt, NTNU.

- Poteete, Amy R., Marco A. Janssen, og Elinor Ostrom. 2010. *Working Together. Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rapley, Tim. 2007. Interviews. I *Qualitative Research Practice.*, redigert av Seale, Clive, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium og David Silverman, 15-33. London: Sage.
- Rothstein, Bo. 2005. *Social Traps and the Problem of Trust. Theories of Institutional Design*. New York: Cambridge Academic Press.
- Rye, Johan Fredrik, og Maja Farstad. 2010. *Sosiale hyttefolk. Delresultater fra undersøkelsen By, bygd og fritidsboliger 2008*. Frekvensnotat, Notat nr. 1/10. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Rye, Johan Fredrik, og Maja Farstad. 2011. Idyll i hyttebygda? Lokalbefolkningens perspektiver. I *Rurale brytninger*, redigert av Haugen, Marit S. og Egil Petter Stræte, 141-160. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Rønningen, Katarina, og Arild Blekesaune. 2011. Redd for rovdyr? Jakten på rovdyrkonfliktens materielle virkelighet. I *Rurale brytninger*, redigert av Haugen, Marit S. og Egil Petter Stræte, 203-226. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Rønningen, Katarina, Kari Mette Elden, og Egil Petter Stræte. 2001. *Utmarka og lokal næringsutvikling*. Rapport 6/01. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Sandersen, Håkan T, og Ole Kristian Stornes. 2004. *Å rydde en sti. Evaluering av medvirkningsprosesser for Junkerdal-Balvatn*. Arbeidsnotat nr. 1019/2002. Bodø: Nordlandsforskning.
- Skjeggedal, Terje. 2007. Verneplanprosesser - reelle konflikter eller institusjonelle forviklinger? *Utmark* 2007 (1). http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2007-1/art/skjeggedal_Utmark_1_2007.html
- Stang, Cæcilie. 2004. *Rettigheter i utmark - i historisk perspektiv*. Oslo: Landbruksforlaget.

Statistisk sentralbyrå. *Fullførte bygg. Fritidsbygninger. Tal, bruksareal, gjennomsnittleg bruksareal. 1983-2010.* http://www.ssb.no/emner/10/09/byggeareal_tab/t-20.html (lesedato 9. mai 2011)

Stout, Lynn A. 2006. Social Norms and Other-Regarding Preferences. I *Norms and the Law*, redigert av Drobak, John N. New York: Cambridge University Press.

Trønder-Avisa. 2009. *Ny nasjonalpark inkluderer 300 hytter.* 23. oktober 2009, side 10-11. Steinkjer: Trønder-Avisa.

Vasstrøm, Mikaela. 2010. *Lokale prosesser i Heiplanen.* Arbejdsrapport Skov og Landskap 118/2010. København: Skog og landskap.

Verran kommune. *Om Verran kommune.* <http://www.verran.kommune.no/om-verran-kommune.4514493-106630.html> (lesedato 2. mars 2011).

Vik, Jostein, Ingrid Bay-Larsen, og Jørund Aasetre. 2011. Bruk og vern: Brytninger om demokrati. I *Rurale brytninger*, redigert av Haugen, Marit S. og Egil Petter Stræte, 179-202. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Vistad, Odd Inge, Hanne Svarstad, og Karoline Daugstad. 2005. Geiranger-Herdalen: Lang dags ferd mot vern. *Plan* 2005 (3-4):58-64.

Yin, Robert K. 2009. *Case Study Research. Designs and Methods.* Thousand Oaks: Sage.

Aasetre, Jørund. 2000. Naturforvaltningen og dens forhold til grupper innen primærnæringene. *Utmark* 2000 (2). <http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2000-2/art/jorund-aasetre-1.html>

Datakilder:

Norge digitalt - nasjonal geografisk infrastruktur. *FKB data for Verran kommune.*

http://www.statkart.no/Norge_digitalt/Norsk/Metadata/Nedlasting_av_data/ (sist besøkt 13. april 2011).

Retriever Norge AS. *Retriever ATEKST (mediarkiv)*. Tilgang gjennom Trøndelag Forskning og Utvikling/Høgskolen i Nord-Trøndelag.

<http://www.retriever.no/tjenester/research.html> (sist besøkt 14. mai 2011).

Verran kommune: *2009/2249 Nasjonalpark og 2009/2861 DÅAPMA NASJONALPARK -*

ADMINISTRATIV BEHANDLING. Kommunale saksbehandlingsmapper. Nettadresse:

[http://innsyn.verran.kommune.no/Modules/innsyn.aspx?mode=sa&SelPanel=2&ObjektType=ePhorteCase&VariantType=Innsyn&ViewType=List&Query=Title%3a\(nasjonalpark\)](http://innsyn.verran.kommune.no/Modules/innsyn.aspx?mode=sa&SelPanel=2&ObjektType=ePhorteCase&VariantType=Innsyn&ViewType=List&Query=Title%3a(nasjonalpark)) (sist besøkt 19. februar 2011).

Vedlegg

- Intervjuguide
- Intervjuguide for tidligere leder av hytteeierforening
- Informantbrev

Intervjuguide:

- Hvorfor har du hytte akkurat her? Bygd hytta selv, overtatt den, eier eller fester tomta?
- Hvor mye tid blir vanligvis tilbrakt på hytta i løpet av et år?
- Hva er det viktigste/fineste for deg med å ha hytte her?
- Hvordan bruker du og de andre hytteeierne utmarka og naturen rundt hytta? Hvilke områder bruker dere, og hva brukes de mest til?
- Truer de andre hytteeierne kvaliteten på din opplevelse på hytta?
- Hvilke andre enn hyttefolk er det som bruker utmarksområdene "dine"? Hva gjør de i området?
- Hvilke tanker gjør du deg om allemannsretten, hvilke rettigheter føler du som hytteeier at den gir deg i utmarka i området?
- Hvilke andre er det som har rettigheter i området?
- Hvem er det som eier grunnen rundt hytta? Føler du at det spiller noen rolle hvem som eier grunnen rundt hytta?
- Har noen prøvd å hindre deg i å bruke utmarka noen gang? Er det noe du føler du ikke kan gjøre, men som du kunne ønsket deg?
- Hva er det som kan true eller forringe din opplevelse av hyttelivet?
 - Hva mener du om flere hytter i området?
 - Dåpma nasjonalpark?
 - Reindrift og beitedyr generelt?
 - Tømmerdrift?

Intervjuguide for tidligere leder av hytteeierforening:

- Kan du fortelle meg litt om historikken til hytteområdet på Holden?
- Hvorfor har du hytte her?
- Hvor mye tid blir tilbrakt på hytta vanligvis i løpet av et år?
- Hvordan bruker du og de andre hytteeierne utmarka og naturen rundt hytta?
- Hva er det som kan true eller forringe din opplevelse av hyttelivet?
- Kan du fortelle meg hva som skjedde høsten 2009, da det ble bestemt å verne Holdenområdet midlertidig?

Hvordan kom saken opp i hytteeierforeningen?

Hva var det som fikk dere til å engasjere dere så sterkt?

Var alle enige i at de ønsket midlertidig vern? Motforestillinger?

Deltar dere aktivt i det videre arbeidet med Dåapma nasjonalpark?

- Hva forbinder du med begrep som: Naturmangfold? Nasjonalpark? Naturvern?
- Hva forbinder du med allemannsretten, hvilke rettigheter føler du som hytteeier at den gir deg i utmarka i området?
- Føler du at det har betydning hvem som er grunneier i området der hyttene ligger? Enn i områdene dere bruker til turer etc?
- Hvordan er forholdet mellom hytteeierne og grunneieren på Holden i dag, og hvordan har det vært tidligere?

Angående intervju om bruk av og holdninger til utmark

Jeg vil takke for at du har sagt deg villig til å delta i undersøkelsen om hytteeiere i Verran sin bruk av og oppfatning av utmark i nærheten av hytta si.

Intervjuet er en del av datainnsamlingen i forbindelse med mastergradsoppgaven til Anne Sigrid Haugset, student ved NTNU sitt Institutt for sosiologi og statsvitenskap i Trondheim.

Mastergradsprosjektet er en del av Norsk senter for bygdeforsknings prosjekt **Andrehjemsfenomenet og nye bygdekonflikter**.

Du er invitert som informant fordi du leder en av Verrans sju hytteeierforeninger, og dermed antas å ha god kjennskap til hyttefolkets bruk av og holdninger til utmarka i nærområdet.

Du er fri til å avbryte intervjuet når som helst. Intervjuet vil bli tatt opp ved bruk av båndopptaker, og deretter transkribert (nedskrevet ordrett). Materialet (opptak og transkripsjoner) vil så bli analysert av Haugset under veiledning av førsteamanuensis Johan Fredrik Rye ved NTNU. Utdrag fra materialet vil bli publisert sammen med analyser og teoretiske perspektiver i masteroppgaven til Haugset og i Norsk senter for Bygdeforsknings rapportserie.

Kan identifiseres indirekte

De transkriberte intervjuene og utdragene som publiseres, vil være anonymisert i den forstand at det ikke nevnes navn, adresse eller andre data som kan bidra til **direkte identifisering** av deg som informant. Det vil imidlertid kunne være mulig å identifisere utmarksområdet som beskrives, og gjennom dette og kjennskap til hvem som leder de ulike hytteforeningene slutte seg til informantens identitet. Lokalkjente kan dermed **avsløre identiteten din indirekte**, og undersøkelsen er dermed ikke konfidensiell/anonym.

Før den ferdige teksten publiseres, vil du som informant få anledning til å lese gjennom sitatene dine og den delen av teksten som refererer til det du har sagt. Dette for å oppklare eventuelle misforståelser.

Prosjektet avsluttes 1. august 2011, og da vil alt datamateriale enten slettes (opptakene) eller anonymiseres fullstendig ved at alt som kan identifisere informantene tas ut (de transkriberte intervjuene).

Har du spørsmål til undersøkelsen, ta kontakt med Johan Fredrik Rye, tlf. 99273088.

Med vennlig hilsen

**Anne Sigrid Haugset,
masterstudent, NTNU**